

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVIII

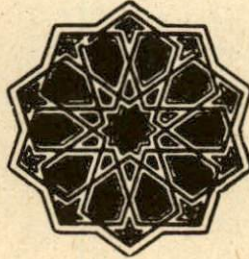

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVIII

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN : 975 - 482 - 446 - 0

ISSN : 1301 - 0522

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>İslâm Medeniyetinin Doğuşu, Batışı ve Yeniden Doğması</i>	1
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Alman Protestan Kiliseler Günü (Anadolu'dan Bir Müslüman Kadın)</i>	37
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ <i>Kur'an ve Estetik</i>	53
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>La Conception Musulmane Du Repentir Et Les Conditions De Sa Validite</i>	91
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Osmanlı Son Dönemi Medreselerinde Fen Bilimlerinin Tedrisatı Konusunda Bazı Düşünceler</i>	109
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin Bazı Tasavvufî Kavramlara Getirdiği Metaforik Yaklaşımlar</i>	123
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı</i>	155
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>IX. Yüzyıl Endülüsi'nde Zındıklık Suçlamaları</i>	195
Prof. Dr. Hasan HANEFİ (Çev. Doç. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU) <i>Esbâb-ı Nüzûlün Anlamı Nedir?</i>	225
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>İrşad Yolu</i>	233
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>Alimlerin Emirlere (İdarecilere) Nasihati</i>	249
Yrd. Doç. Dr. Sabri ERDEM <i>Hegel Üzerine</i>	269
Dr. Niyazi AKYÜZ <i>İslâm 'ın İlk Döneminde, Hz. Muhammed'in Tebliğinin Psiko-Sosyal Temelleri</i>	275
Dr. Niyazi AKYÜZ <i>Dinin Mesajının Sosyo-Kültürel Muhtevası ve İslâm</i>	295

Dr. Şaban Ali DÜZGÜN	
<i>Değişim ve Toplumsal Değişim Şartları</i>	309
Dr. Seyfettin ERŞAHİN	
<i>Meşihat-ı İslamiye'den "Diyaset Rıyaseti" ne: Ziya Gökalp'in Şeyhülislam- lık Tasarısı</i>	333
Dr. Recai DOĞAN	
<i>II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi</i>	361
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Şeyh Bedreddin'in Varidât-ı ve Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin Varidât Şerhi Üzerine Bir Değerlendirme</i>	447
Ar. Gör. Durmuş ARIK	
<i>Çuvaşların Din</i>	453
Ar. Gör. Mahfuz SÖYLEMEZ	
<i>İlk Harici Devlet: Rüstemi'ler (160-297/777-909)</i>	457

İSLAM TOPLUMUNDA EĞLENCE SEKTÖRÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI

*Doç. Dr. İrfan AYCAN**

Asırlardan beri Emevîlerin siyasî, sosyal ve kültürel tarihleri hep tenkid edilegelir. Tarihte o dönem, hep İslam toplumunun safiyetinin bozulduğu ve devam eden doğru çizginin çeşitli yönlerde doğru kırıldığı noktalar olarak görülür. Özellikle Emevî halifesi I. Velîd'den sonra musikî ve eğlencenin toplumda yaygınlaşması, hanedanın ve diğer devlet adamlarının zevk ve sefaya dalmaları ve düşkünlükleri Emevîlerin çöküşüne etki eden unsurların başlıcalarından görülür. Emevî ailesinden bazı kimseler dahi, devletin zevaline sebep olan unsurlar arasında, zevk ve sefaya dalmayı gösterirler¹. Bu durum Emevîlerin hasımları olan Abbasî hanedanı taraftarlarının "bu fasık ve Allah'a karşı gelen günahkâr, istismarcı" ailenin iktidardan düşürülmesi için giriştikleri propaganda hareketinde kullandıkları en tesirli bir unsur olmuştur². Hatta Abbasîler hicrî 131 yılında İsfahan taraflarında Emevî askerlerini mağlup ettikleri zaman Emevî ordugahında sayısız ud, tanbur ve ney bulmuşlardı³.

Gerçi Kur'an-ı Kerim, diğer bazı konularda olduğu gibi musikî ve bu sanatı icra eden sanatçılar için herhangi bir yasaklama getirmemiştir. Haram kelimesi, teknik ve hukukî anlamda, Kur'an ve hadis ile tamamen yasaklanmış, yapıldığında ceza-had gerektiren hareketler ve davranışlar için kullanılır. Öyleyse hukukî anlamda kullanılan yasak-haram kavramı bu tartışmanın dışında bırakılmalı ve mesele daha çok ahlakî değerlere göre değerlendirilmelidir⁴. Fakat gerek Hz. Peygamber döneminde, gerekse dört halife döneminde, daha sonra Emevîler döneminde olduğu gibi, musikînin yaygınlaşması ve iştret alemlerine dönüşmesi de sözkonusu olmamıştır.

* İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğr. Üyesi.

1. Mes'udî, Murûcü'z-Zehab ve Meâdinü'l-Cevher (I-IV, Beyrut 1988) III, 241.
2. Philip K. Hitti, Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi (Terc. Salih Tuğ, I-IV, İstanbul 1980), II, 427.
3. Corci, Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi (Terc. Zeki Megamiz, I-V, İstanbul, 1965), III, 61.
4. Luis Lamie el-Farukî, İslam'a Göre Müzik ve Müzisyenler, (Terc: Taha Yardım, İstanbul 1985), 11.

Burada musikînin bazan ilişkide bulunduğu birtakım unsurların mahkum edilmesi, neticede musikînin kendisinin suçlanması gibi yanlış bir tutuma yol açmıştır⁵. Belli başlı bayramlarda, sünnet ve düğün merasimlerinde, bazı önemli karşılama törenlerinde bir sevinç nişanesi olarak ortaya konan bu sanatın, Emevîler döneminde bir eğlence sektörü olarak ortaya çıktığı ve pekçok devlet adamından da destek ve yakınlık gördüğü muhakkaktır. Hal böyle olunca da musikî ve eğlence hayatı o dönemde fevkalade yaygınlaşmış hatta Resulullah'ın doğduğu şehir Mekke ve misyonunu uygulamaya koyduğu şehir Medine birer eğlence merkezi haline gelmiştir. Tabii ki bu durum beraberinde büyük tartışmaları da başlatmıştır.

Musikî konusu 21. asra girerken dahi İslam dünyasında ve müslümanlar arasında hâlâ çözüme kavuşturulabilmiş bir mesele değildir. Ta o dönemlerdeki tartışmalar bugüne kadar uzayıp gelmiştir. Bu konuda ilim adamları onlarca eser yazmışlar ve onlardan pekçoğu günümüze kadar ulaşmıştır⁶.

Yüzyıllar boyunca İslam alimleri, hukukçular ve hatta farklı alanlarda eser veren müellifler dahi musikînin fayda ve zararları üzerinde tartışarak belirli musikî türleri lehinde veya aleyhinde yorumlarda bulunmuşlardır. Şüphesiz bunlarda tartışma konusu olan Hendese-i Savt'ın bütün kategorileri değildi. Ancak bu eserlerde göze çarpan özellikler, musikînin İslam toplumu, fertleri ve ibadetlerin yerine getirilmesi üzerinde yapabileceği olumsuz etkilerden ve bundan duyulan endişelerden kaynaklanır. İslam alemi hiçbir devirde ve bölgede kendini musikîye adanmış insanlardan eksik kalmadığı için müslümanlar, müzik türlerinin bazılarını tasvip ederek, bazılarını yasaklarla sınırladılar⁷. Bizim burada tarih boyunca konu etrafında söylenenlerle ilgilenmek gibi bir durumumuz söz konusu değildir. Amacımız Emevî devlet adamları hakkındaki aşırı eğlence düşkünlüğü iddiaları ve bu iddiaların gerçeklik oranı, ayrıca İslam toplumunun Emevîler döneminde musikîye ilgilerini çok teorik bir yaklaşımdan ziyade bazı örneklemelerle ortaya koymaktır.

Böyle bir konu incelenirken başvuracağımız kaynaklar daha çok toplumun sosyal ve kültürel havasını yansıtan eserler olacaktır. Dolayısıyla okuyucular bu eserler ve yazılanlar sebebiyle İslam toplumunun tamamını bu şekilde yaşıyor, ya da herkes gece gündüz eğlence tertipliyor gibi bir anlayışa kapılmamalıdır. Tıpkı zühd ve takva ile ilgili kaynaklar okuyup, toplumun tamamının zahid kimselerden oluştuğunu zannetmediği-

5. Luis Lamie el-Farukî, a.g.e., 10.

6. Bu konuyla ilgili bir liste için bakınız, İsmail Raci el-Farukî, Luis Lamia el-Farukî, İslam Kültür Atlası (Terc: Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu, İstanbul 1991), 475-480.

7. Luis Lamia el-Farukî, İslam'a Göre Müzik ve Müzisyenler, 14-15.

miz gibi. Bu sebeple bu inceleme toplumun sadece bir kesimini oluşturan ve bu işlerle meşgul olan -asında bütün toplumlarda var olagelen bir zümre ile ilgili olup, okuyucularımızın bunu böyle algılaması gerekmektedir. Zira bizim o dönemlere karşı çok duygusal bir yaklaşımımız sözkonusudur. Gerçeği görebilmek ve ulaşabilmek uğruna bu duygusallıktan vazgeçmek zorundayız. Artık her Arapça yazının İslamdan ve müslümanlardan bahsetmediğinizi anlamamızın zamanı gelmiştir.

İslam öncesi Arap toplumunda şiir ve edebiyatın önemli bir yeri vardır. Onlar için musîkî de bu kültürel hayatın bir parçası idi. Kurân-ı Kerim cahiliyye Araplarından bahsederken "*Onların beytin yanındaki namazları da ıslık çalmadan ve el çırpmadan başka bir şey değildi..*"⁸ demektedir.

Tempo tutma, ıslık çalma, koro halinde birşeyler söyleme Cahiliyye Araplarının ibadetlerine yansıdığı gibi toplumsal faaliyetlerinde de mevcuttu. Ordularına moral verme, savaş sonlarında zaferlerini kutlama ya da ölülerine ağıtlar yakma Araplar arasında çok canlı bir şekilde yerine getirilen hususlardı. Müşrik Arapların bu kültür ve geleneklerinin nasıl icra edildiğini, İslam'ın Mekke ve Medine dönemlerinde müslümanlara karşı yürüttükleri faaliyetlerde görmek mümkündür. Cahiliyye dönemi siyasî, sosyal ve kültürel tarihinin kaynağı durumunda bulunan şiirler, Eyyamü'l-Arap kitapları ve asaletе çok önem veren Arapların neseb kitapları bizlere bunların pekçok örneğini verir.

Kaynaklara göre çok eski dönemlerde Araplar arasında ilk şarkıyı Cerrâdetan adı verilen iki şarkıcı söylemiştir. Bunlar yağmur yağmadığı zaman bir şiiri bestelemişler ve söylemişlerdir⁹. Ayrıca tüccar Arapların kervan seyahatleri esnasında develerin adeta yüklerini ve yolculuğun sıkıntılarını hafifletmek için terennüm edilen ve Hıdâ adı verilen şarkılar da Araplar arasında en meşhur ve onlar nezdinde en eski şarkı türleriydi. Hatta Mes'udî'nin eserinde belirtilen bir habere göre¹⁰ ilk deve yarışı düzenleyenlerden biri olan Mudar b. Maad, devesinden düşüp elini kırması üzerine o fevkalade güzel sesiyle "ya yedah ya yedah!" (ey benim elim! ey benim elim!) diye devenin adım atışlarıyla ahenkli bir şekilde onu sürmesi hadisesinden hıdâ isimli şarkı çeşidinin doğduğu belirtilir¹¹.

8. Enfal-35.

9. İbn Abdırabbih, el-Ikdu'l-Ferid (thk. Abdülmecid et-Terhîni, I-IX, Beyrut 1987), VII, 29; Makdisî, Kitabu'l-Bed' ve't-Tarih, III, 33 (Clement Huart I-VI, Paris 1903).

10. Mes'udî, Murûc, IV, 222.

11. Mes'udî, IV, 221-222; Philip K. Hitti, II, 420-421.

Bunların yanısıra Arap Yarımadası'nda bir çok musikî aletleri de bilinmekteydi. Def, flüt (kassabe), kaval (mizmar)¹² ve telli saz cinsinden bir çalgı (mizher)¹³ söz konusu bilinen musikî aletleri arasındaydı. Aslında Arap Yarımadası'nda Bizans ve Sasanî devletiyle birer tampon devlet vazifeleri gören Gassanîlerde ve Lahmîlerde Bizans ve İran musikîsi yaygın şekilde icra ediliyordu¹⁴. Hatta Medine'de Abdullah b. Ubey b. Selul'un Bizans'lı ve İran'lı şarkıcılara sahip olduğu, 6 cariyeden oluşan¹⁵ bu grubun fuhuşa zorlandıkları da belirtilir. Bazı müfessirler Nur suresi 33. ayetindeki "*dünya hayatının geçici menfaati için, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhuşa zorlamayın..*" ifadesinin yukarıdaki olayla ilgili olduğunu belirtmektedirler¹⁶.

Öte yandan Hz. Peygamber'e gelen vahiylerle rekabet etmeye çalışan, onlarla alay eden müşriklerin dikkat ve beğenisini üzerine çekmeye çalışan Kureyşli Nadr b. Haris b. Kelede'nin bazı musikî aletlerini bu amaçla Hire'den Mekke'ye getirdiği, onların kullanımını bazı kimselere öğrettiği ve bu işi yaygınlaştırdığı aynı zamanda onun şarkıcılar edindiği rivayet edilir¹⁷. Yine Lokman suresi 6. ayetinin bu hadise ile ilgili nazil olduğu belirtilir. Buna göre "*İnsanlardan kimi var ki bilgisizce (insanları) Allah'ın yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için eğlence (türünden boş) sözleri satın alır..*" ayeti Nadr b. Haris b. Kelede'nin tavrıyla ilgilidir. Ancak daha sonraları musikîye kökten karşı olan akımlar, bu ayeti musikînin haramlığı hususunda bir delil olarak kullanmışlardır. Oysa buradaki itiraz insanları doğru yoldan saptırmaları ve aldıkları bazı eski şiir v.s. kitaplarını Kur'ân'la karşılaştırmaları ve onlar Kur'ân'an efdaldir demeleri sebebiyledir¹⁸.

İslam öncesi dönemde Arap Yarımadası'ndaki şairlerin pek çoğunun şiirleri şarkı olarak bestelenmiş ve genelde kadın şarkıcılar tarafından da seslendirilmiştir¹⁹. O dönemlerin sosyal ve kültürel hayatını bize aktaran Eġani'de bu şekilde şarkı söyleyen kadınların bazılarının ismi verilmektedir²⁰. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in bazı şairlerden hoşlanmamasının, hatta bazı şarkıcı kadınların Mekke'nin fethinin akabinde idamlarını istemesinin sebebi²¹; onların putperestliğin sözcülüğünü yapmaları, İslam'la ve

12. Müslim, Sahih (I-III, İstanbul 1981, Çağrı Yay.), I, 609; Mes'udî, Muruc, IV, 222.

13. İbn Abdırabbih, VII, 29.

14. Philip K. Hitti, II, 421.

15. Şevki Dayf, Eş-Şiir ve'l-Ġina fi'l-Medine ve Mekke (Kahire 1979), 41.

16. Yazır, Elmalılı H., Hak Dini Kur'ân Dili, V, 386 (I-IX, İstanbul Şura-Çelik Yay.); Philip K. Hitti, II, 421.

17. Mes'udî, Murûc, IV, 222.

18. İbn Abdırabbih, VII, 10.

19. Şevki Dayf, a.g.e., 40-41.

20. İsfahânî, el-Eġani (Thk. İbrahim el-Ebyârî, I-XXXI, Kahire 1969), 6448.

21. İbn Hişam, es-Siretu'n-Nebeviyye (I-II, Kahire) II, 410.

müslümanlarla istihza etmeleridir. Aynı zamanda Hz. Peygamber, dillerini İslam'a ve müslümanlara karşı uzatanların karşılıksız bırakılmaması ve hicvedilmesi için müslüman şairleri de teşvik etmiştir²². Buna göre Kur'an'ın ve Hz. Peygamber (S.A.V.)'in şairlere ve musikiye karşı olumsuz bir tavır içinde olmadığını ancak müsbet tavrın da şarta bağlı olduğunu belirtmemiz mümkündür. Herşeyden önce şiir ve musiki insanları Allah'ın yolundan alıkoymayacak onları saptırmayacak, fuhuş ve işret alemlerine yol açmayacak, toplum hayatında olumsuz bir etki bırakmayacaktır. Bu şekilde olduğu takdirde, aşırılığa gidilmedikçe şiir ve musiki toplumun kültürel hayatının bir parçası olarak görülmektedir.

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti ve şehre girişi esnasında Medineli müslümanların gösterdiği sevgi ve şefkat misali karşılama dillere destandır. Burada amacın yüzlerce erkek ve bayan müslümanın bazı çalgılar eşliğinde koro halinde söyledikleri şiirlerle Hz. Peygamber'i muhteşem bir şekilde karşılamaya, sevinçlerini izhar etmeye yönelik olduğu açıktır²³.

Aynı şekilde kaynaklarımızda mevcut birtakım haberlerden bazı özel günlerde Resulullah'ın musiki dinlemede bir mahsur görmediğini öğreniyoruz. Mesela bir bayram günü Mescid-i Nebevî'de Habeşlilerin sergilemiş oldukları oyuna Resulullah (S.A.V.) bizzat eşi Hz. Aişe'yi çağırıyor ve o şenliği Hz. Aişe tamam deyinceye kadar birlikte izliyorlar²⁴. Yine başka bir haberde de Kurban bayramında Mina'da iken Hz. Ebubekir, kızı Aişe'nin yanına geldiğinde onun yanında iki cariye'nin def çalıp şarkı söylediklerini görür ve onları azarlar. Elbiseyle örtünmüş vaziyette bulunan Resulullah, başını açarak, "onları bırak ey Ebubekir, bayram günleridir" dediği belirtilir²⁵. Şimdi bu işe tamamen olumsuz bir şekilde yaklaşanlar Hz. Muhammed (S.A.V.)'in tavrını değil de, Hz. Ebubekir'in davranışını temel almaktadırlar ki, bu tamamen yanlıştır. Bazı ilim adamları, Resulullah'ın bu davranışını, ümmetine genişlik, yumuşaklık ve bazı durumlarda ferahlık olarak dinde meşru kılınmış bir şeyin haram olduğunun zanedilmemesi, kalplerin bazı mubah davranışlarla yatışması ve ibadet vazifelerine daha canlılık duymaları için müsamaha gösterilmesine yönelik olarak yorumlamışlardır. Nitekim Hz. Ebubekir Peygamberimize "Kur'an'mı şiir mi?" diye sorduğunda Resulullah "bir süre bundan bir süre ondan" demiştir²⁶.

22. İbn Abdırabbih, VII, 7; Corci Zeydan, III, 55.

23. Zehebi, Tarihu'l-İslam, (Thk. Abdüsselam Tedmurî, Beyrut 1987), 337; İbn Kesir, el-Fusul fi Sireti'r-Resul, Şam, h.1403) 117; Muhammed Hüseyin Heykel, Hayatu Muhammed (Mısır 1968), 216-218.

24. Müslim, a.g.e., 609-610.

25. Müslim, a.g.e., I, 608; Şehade Ali Natur, el-Ginâ ve'l-Musika hatta Nihayeti'l-Asri'l-Emevî, (trc. Ruhi Kalender, Adem Akın, A.Ü.İ.F.C.D. C.XXXIII, s.187-201), 191.

26. Kettanî, Muhammed Abdülhay, Hz. Peygamber'in Yönetimi (Terc. Ahmet Özel, I-III, İstanbul, 1991) II, 343.

H. Ebubekir'in kaval için "şeytan mizmarı" şeklindeki tanımlaması H. Peygamber tarafından kabul görmemiş, bayram günü söylenen şarkılar için "her toplumun bir bayramı var, bu da bizim bayramımızdır"²⁷ diyerek toplum olarak bazı özel günlerde ferahlamanın gerekliliğine işaret etmiştir. Görüldüğü üzere H. Peygamber döneminde Mekke ve Medine'de şarkı söyleyenlerin büyük çoğunluğu cariyeler yani yabancı kökenlilerdir. Hatta Medine'de şarkı söyleyen cariyelerin daha buluş çağına ermemiş ve Abdullah b. Ubey b. Selul'e ait oldukları belirtilir²⁸. Medine'de Ensar'dan biri, H. Aişe'nin yakınlarından biriyle evlenmişti. Resulullah H. Aişe'ye "gelini gönderdin mi?" diye sordu. O "evet" dedi. "Onu şarkı eşliğinde mi gönderdin, Ensar bundan hoşlanırdı?" dedi. H. Aişe "hayır" cevabını verince Resulullah (S.A.V.), "Ernebi-Medine'de şarkı söyleyen bir kadın-ulaştır" dedi²⁹.

Yukarıda geçenlerden anlaşılıyor ki; ne Allah Kur'ân'da ne de Allah'ın Resulü kendi hayatında bu konuda menfi bir işaretle bulunmuştur. Fakat zamanın ilerlemesiyle müslümanlar bu konuda derin ihtilafa düşmüşlerdir. Bunun pekçok sebepleri vardır. Ancak esas bizim burada üzerinde durmak istediğimiz husus, haramlığı-helalligi meselesinden ziyade, musikinin toplumda kendisine edinmiş olduğu mevkiî ve almış olduğu şekildir. Musikinin lehinde ve aleyhinde olanların takındıkları tavırlar bize bu konuda bazı ip uçları verir. Musikîye daha çok İslam Hukuku ile meşgul olanların, dindarların, mutasavvıfların karşı çıkmaları, onların kendilerini, toplumu ve toplumu oluşturan bireyleri dizayn etme sorumluluğu altında hissetmeleri sebebiyledir. Onlar bu görüşlerinde pek de hak-sız sayılmayabilirler, ancak onların işi haram noktasına götürmeleri³⁰ musikinin herçeşidini reddetmeleri makul karşılanamaz.

H. Peygamber (S.A.V.)'in vefatının akabinde hemen bu tartışmaların başlamış olmasının pekçok masumane sebepleri vardır. Fetihlerin başlaması ve kısa sürede müslümanların Bizans'a, İran'a ve Mısır'a girmeleri, fethettikleri bölgelerin zenginliklerine ortak olmaları, o bölgelerin yaşam standartlarıyla tanışmaları müslümanları başdöndürücü hızlı bir değişimin içine almıştır. Adeta dönüşleri gidişleriyle tamamen farklı olmuştur. Bu hususu anlamak için 1960'lı yıllarda ihtiyaçtan dolayı köyünü yurdu terkederek yurtdışına giden vatandaşlarımızın pek çoğunun yıllar sonra nasıl başkalaştıklarını, hayat anlayışlarının, zevklerinin, kültürlerinin nasıl farklılaştığını ve geri döndüklerinde pek çok konuda yakınlarıyla, çevreleriyle nasıl ters düştüklerini belirtmemiz yeterli olur sanırım.

27. Buharî, Sahih (IXVIII, İstanbul 1981, Çağrı Yayınları), II, 2-3; Müslim, I, 607-608.

28. Kettanî, II, 344.

29. Kettanî, II, 345; Bu hanımın isminin Zeynep olduğu da belirtilir.

30. Aliyyü'l-Karî, Fethü'l-İsma fi Şerhi's-Sema (Terc. Sinasi Kaya, Samsun 1993).

İşte Hz. Peygamber (S.A.V.)'in 23 yılda oluşturduğu o manevî atmosfer, o normalleşme süreci belirli bir tarihten sonra yavaş yavaş yerini farklı anlayışlara, farklı zevklere, özellikle ani zenginliklerle gelen fanî ve kısa zevklere, gösterişlere bırakmıştır. Bu kırılmalar Hz. Peygamber sonrası İslam toplumunda pek çok noktada çatışmaya dönüşmüştür.

Suriye bölgesinin fethi için Arap Yarımadası'ndan çıkan müslüman Araplar, fetihler sonucu eskiden hiç sahip olmadıkları servete kavuştular. Bu servet onları İslam'ın istediği sade yaşantıdan uzaklaştırıp, lüks bir hayata yöneltiyordu. Şam'da vali Muaviye, el-Hadra isimli sarayını inşâa ettirmiş, ganimet zengini bazı müslümanlar da malzemelerini dışarıdan getirttikleri lüks evler yaptırmışlardı³¹. Bu lüks yaşam tabiatıyla Resulullah (S.A.V.)'den sade ve mütevazi bir hayat görmüş bazı müslümanları rahatsız ediyordu. Bunlar yaşanan hayatı, özden uzaklaşma olarak görüyorlar, gerek valiyeye gerekse Hâlife Osman'a doğrudan eleştirilerde bulunuyordu. Sahabeden Ebu Zer, Muaviye'nin Şam'da el-Hadra sarayını yaptırdığında ona "Eğer bunu müslümanların hazinesinden bina ettiysen hainlerdensin, eğer kendi malından bina ettiysen müsriflerdensin"³² diyerek muhalefetini göstermiştir. Onlar bu yaşam tarzları sebebiyle, Hz. Ömer tarafından Suriye'de müslümanlara İslam'ı öğretmek ve dinî problemlerini çözmek için gönderilen Ebu'd-Derdâ ve Ubade b. Samit gibi Sahabîlerle de ters düşmüşlerdir³³.

İslam toplumunda servetle gelen bu değişim rüzgarları, onların sadece yaşam standartlarının yükselmesine değil, hayat anlayışlarının ve zevklerinin de değişmesine yol açtı. Özellikle Hz. Osman devrinde insan sesi ile musikî aletinin çıkardığı ses arasındaki ahenk ve uyum farkedildi. İkaa (ritm)'nin şarkı melodisine tatbik edildiği son derece gelişmiş türdeki şarkı söyleme sanatı Hicaz'da iyice yerleşti ve yaygınlaştı. Kadınsı erkeklerden oluşan profesyonel müzisyenler Muhannesûn adı altında ortaya çıktılar³⁴. Böyle bir şarkıcı olan Medineli Tuveys (632-710) musikî aleminde şarkının ve şarkıcının babası olarak bilinir. Mahzum oğullarının azadlı kölesi olan Tuveys'in asıl adı İsa b. Abdullah olup, kendisi gibi muhannesler tarafından Ebu Abdü'n-Naim diye künyelendirilmiştir. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in vefatı senesinde doğduğunu belirten Tuveys, Medine'de def eşliğinde ilk Arapça şarkıyı besteleyen ve okuyan kimsedir³⁵.

Hz. Osman döneminde ortaya çıkan Tuveys, İbn Sureyc, Dellal, Nevmetü'd-Duha'ya ve daha bir kısım kimselere ders vererek musikîyi yaygınlaştırmıştır. Daha o dönemde musikî sanatı Medine, Taif, Hayber, Vadiu'l-Kur'a, Dumetü'l-Cendel ve Yemame'de yaygınlaşmaya başla-

31. İbnü'l-Fakîh, Kitabü'l-Buldân, (Thk. M.J.de Goeje, I, Leiden 1885) 108-109.

32. İbnü'l-Fakîh, a.g.e., 156.

33. İbn Asakir, Tehzîbu Tarihi Dımaşk el-Kebir, (I-VII... Lübnan 1927) VII, 213-215.

34. Philip K. Hitti, II, 423.

35. İsfahanî, s.873-875; İbn Abdîrabbih, VII, 29.

mıştır. Sözkonusu yerleşim merkezleri aynı zamanda Arapların çarşı ve panayırlarıdır³⁶.

Tuveys, Medine'de rahatça sanatını icra ediyor, düğünlerde şarkı söylüyordu. Bir gün Ensar'dan bir adamın düğününde şarkı söylerken, düğüne Numan b. Bişr de geldi. Orada bulunanlar Tuveys'e "sus sus, şarkıda adı geçen Amre, Numan'ın annesi" dediler. Numan'ın cevabı; "Tuveys, pot kırmadı, mahsurlu bir şey söylemedi", oldu³⁷. Ancak ilerleyen yıllarda Tuveys, eskisi kadar rahat değildi. Özellikle muhannesler hakkında halktan yönetime şikayetler geliyordu. Muhtemelen Mervan b. el Hakem'in, Muaviye'nin Medine valisi olduğu sırada bu muhanneslerle başı dertte idi.

Medine'de Nuaşî isimli bir muhannes Mervan b.el-Hakem'e onun hiç Kur'ân okumadığı hakkında şikayet edildi. Kendisine getirildiğinde "Ümmü'l-Kitabı" (Kur'ân'ı) okuması istendi. O, "kızlarını okumadım ki nasıl anasını okuyayım" diye cevaplayınca, Mervan "dalga mı geçiyorsun" diye onu cezalandırdı. Mervan, ondan sonra muhanneslerin başına ödül koydu ve kendisine getirilen her muhannes için 10 dinar ödedi. Tuveys de bu yakalanıp getirilenler arasındaydı. Mervan onu Medine'ye iki gece mesafede bulunan Süveyde* denilen yere sürgün gönderdi ve affedilinceye kadar uzun süre orada yaşadı³⁸.

Kaynaklarımızda Mervan'ın Medine valililiğinin, düşük ahlaklı kim-seler için çok zor yıllar olduğu ve şehri terketmek zorunda kaldıkları belirtilir. Onun yönetiminde fasıklar ve fuhuş yapanlar derhal şehri terkediler, Said b. el-Asî zamanında da geri dönerlerdi. Malum olduğu üzere Muaviye b. Ebî Süfyan siyaseti gereği Mervan'la Said'i kısa sürelerle (bir veya birbuçuk yıl) Medine valiliğinde tutardı.

Bir gün Mervan, mescide gelirken önünde Find isimli bir şarkıcı yürüyordu. Bu kişi Aişe binti Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kölesiydi. Ancak düşük ahlaklı, seviyesiz, istenmeyen biriydi. Evinde erkek ve kadınları topladığı için tenkid edilirdi. Mervan, elindeki değnekle Find'e dürterek "vay başına gelenlere... kadınlara fesad için mi eşlik ediyorsun, ha! Anası olmaya-sıca... Bu şüpheli ve belirsiz kişilere... Benden sana helal olanı göreceksin dedi. Find ona baktı ve "Ben bunun içinim, Süphanallah, ne iğrenç azledilmiş valisin dedi. (Mervan, Muaviye tarafından azledilmişti). Mervan güldü ve bundan istifade et, sayılı günlerden sonra başına neler gelecek gör, dedi³⁹.

36. İbn Abdırabbih, VII, 29, 32.

37. İbn Abdırabbih, VII, 32.

*. Yakut el-Hamevî, Mu'cemü'l-Buldân (I-V, Beyrut 1979) III, 286.

38. İsfahanî, 876.

39. İsfahanî, 6590-6592.

Yukarıdaki iki hadiseden de anlaşıldığına göre Medine'de durum eskiye nazaran çok farklılaşmış, bazı tutum ve davranışlar müslümanları rahatsız etmeye başlamıştır. Musikî ile meşgul olan bu kimselerin fuhuşla meşgul kimselerle birlikte anılması, o dönem için işlerin pek de yolunda gitmediğine işaret sayılabilir. İşte bu sebeptendir ki mülkî erkânın almaya çalıştığı caydırıcı mahiyetteki tedbirleri gündeme gelmiş fakat o da yeterli olmamıştır. Zira bu kimseler pek çok fırsatta bu tedbirleri delmeye çalışmışlar, idarecilere yaklaşma gayretinde olmuşlardır.

İşte bu sebeple sürgüne gönderilen Tuveys, çeşitli defalar affedilmeleri için vali ya da devlet görevlilerinden talepte bulunmuş, yeni tayin edilen valilerin karşılama ya da tebrik törenlerini dahi bu iş için fırsat bilmiştir. Hz. Osman döneminde ortaya çıkan Tuveys, muhtemeldir ki onun çocuklarını da yakından tanıyor ve biliyordu. Abdulmelik b. Mervan, Eban b. Osman b. Affan'ı vali tayin edince Tuveys, bu duruma çok sevinmiş, ellerini dirseklerine kadar kınalamış, hatta onu Medine dışında karşılamaya çıkanların içine karışarak sevincini sözlü ve şarkılı olarak izhar etmiştir. Eban'ın, Ya Tuveys, sana kafir diyorlar ne diyorsun? diye sorması ise ilginçtir. O ise şehadet getirerek, beş vakit⁴⁰ namaz kıldığını, oruç tuttuğunu ve haccettiğini belirtmiştir. Valinin onu tanıması mümkündür, ancak onunla ilgili bilgileri, belki de onun hakkındaki söylentilerdir. Belli ki, o dönemde özellikle şehir halkının bu kimselerden bir hoşnutsuzlukları mevcuttur.

Medine'de şarkı söyleyen kadın müzisyenlerin önde gelenlerinden birisi de Azzetü'l-Meylâ'dır. Azzetü'l-Meylâ, Ensar'ın cariyelerinden ve güzel bir hanım idi. Meylâ diye lakab verilmesi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Eğik yürümesi, veya Mısırlı hanımların giydiği "Mülae" isimli elbiseyi giymesi nedeniyle yahut da kendini erkeklere benzetmesi, onları taklit etmesi dolayısıyla bu lakabı aldığı belirtilir. Çok güzel ud çalar, iyi bir müzisyendeki özellikleri taşırdı. Hiç kimse onu söylediklerinden dolayı ayıplamazdı, denilir⁴¹.

Azzetü'l-Meylâ, geçmişte şarkı söylemiş önemli büyük kadın müzisyenlerin yerini doldurmuştur. Burada özellikle ondan önceki hanım müzisyenlerin isimleri verilir. Sîrin, Erneb, Havle, Rebab, Selma, Raika bunlar arasında sayılarak onun Raika'dan musikî dersi aldığı belirtilir. Neşit ve Saib Hasir, Medine'ye geldiklerinde Farsça şarkılar söylemişlerdir. Azze, onlardan nağmeler öğrenmiş, onlarla güzel besteler yapmıştır. Hatta Medinelileri musikîye meftun eden, erkek ve kadınları musikîye teşvik eden Azze olmuştur, denilmektedir. Azzetü'l-Meylâ'nın adı geçtiğinde Medine'nin önde gelenleri "Maşallah, Allah onu yaratmış, ses, gü-

40. İbn Abdırabbih, VII, 30; İsfahâni, 879-880, 1433, 1434.

41. İsfahâni, 6447.

zellik, her türlü şey onda” diyorlardı. Onunla ilgili pek çok kimse bu arada meslektaşları dahi-Sıyat, Ma’bed, Cemile vb. -aynı kanaattedirler⁴².

Düğün davetlerinde şarkı söylemek onun baş mesleği idi. Mus’ab b. Zübeyr’in düğününde-muhtemelen Aişe binti Talha veya Sükeyne binti Hüseyin’le olan evliliğine-o davet edilmiş ve şarkı söylemiştir⁴³. Onun şarkılarının pek çok dinleyeni ve hayranı vardı. Bu amaçla kendisini çok kimse sık sık ziyarete gelirdi⁴⁴. Meşhur müzisyen İbn Süreyc, yaşca Azze-tü’l-Meylâ’dan küçüktü ve Medine’ye gelerek kendisini dinler ve ondan çok şeyler öğrenirdi. Ona çok tutkun ve bağlı idi. Musikîde kim önde diye sorulduğunda, “Ensar’ın hanımefendisi ud ve piyano çalmada kadın ve erkeklerin üstünde” derdi⁴⁵. Üç ay Mekke’de üç ay da Medine’de ikamet ederdi. Meşhur İbn Muhriz de ondan dersler almıştır. Tuveys, Azze-tü’l-Meylâ’nın komşusuydu. Onun evine sığınır ve orada pek çok zaman kalırdı. Tuveys, Azzetü’l-Meylâ’yı çok methederdi. Onu çok sık ziyaret edenler arasında Abdullah b. Cafer; İbn Ebî Atik ve Şair Ömer b. Ebî Rebia’yı sayabiliriz⁴⁶.

Sahabeden Zeyd b. Sabit el-Ensarî, oğlunu sünnet ettirdiği zaman ve-lime verdi ve bu davete pek çok kimse katıldı. Katılanlar arasında Şair Hassan b. Sabit ve Azzetü’l-Meylâ da vardı ve o, daha çok gençti. Def eş-liğinde, Hassan b. Sabit’in şiirlerini şarkı olarak okuyan Azze, herkesi coşturmuş ve duygulandırmıştı. Hassan b. Sabit’in Azzetü’l-Meylâ’ya hayran olduğu ve onu Medine’deki bütün şarkıcılara tafdil ettiği belirtilir-se de⁴⁷ diğer bazı haberlerde Hassan b. Sabit’in bu işleri fitne ve fesada kapı aralayan unsurlar olarak gördüğü anlatılır⁴⁸.

Yukarıda bahsi geçtiği gibi Tuveys’in yetiştirdiği öğrencileri vardı. Onların başında İbn Süreyc (634-726) gelir. O, Hicaz’ın en güzel şarkı söyleyenlerindendi. Mekkeli, azatlı bir köle olan İbn Süreyc, kırmızı yüzlü, köse, peruk takan ve çoğu zaman şarkılarını perukla söyleyen, hünsa bir kimseydi. Hz. Osman döneminde şarkılar söyleyen İbn Sü-reyc’in babasının Türk olduğu da söylenmiştir. Mekke’de ud çalıp şarkı söyleyen ilk kimse olduğu belirtilir. Hz. Ömer döneminde doğan İbn Sü-reyc, şarkıcılıktan önce ölü arkasından ağıt yakan bir kimseydi. 63 yılında Yezid tarafından Medine’ye gönderilen Müslim b. Ukbe’nin haberi Mekke’ye geldiğinde o, Ebu Kubeys dağına çıkarak ölenler için ağıt yak-mış, bu insanların çok hoşuna gitmişti⁴⁹.

42. Isfahâni, 6448.

43. Isfahâni, 3963-3964.

44. Isfahâni, 4322-4323, 6449-6450.

45. Isfahâni, 6448.

46. Isfahâni, 6449-6450.

47. Isfahâni, 6450-51; 6466.

48. Isfahâni, 6451-6461.

49. Isfahâni, 249-250, 254.

Buradan İbn Süreyc'in o günlerde Emevîlerden ziyade muhalefete meylettğini söylemek mümkün olmakla birlikte, böyle sanat icra edenlerin temayüllerinin kendilerine takdim edilen ücretlerle yakından ilgili olduğunu da belirtmemiz gerekir. İbn Süreyc'in Emevîlere muhalif kimselelere daha yakın olduğunu gösteren işaretler de yok değildir. Hz. Hüseyin'in kızı Sükeyne, İbn Süreyc'e bir şiir göndererek onu bestelemesini istemiş, o da şiiri besteledikten sonra Mekke, Medine ve Taif'in nevhalarının (ölü ağlayıcıları) önünde takdim etmiştir. Yine Sükeyne binti Hüseyin, İbn Süreyc'e Abdülmelik adında bir köle göndererek ona ağıt yakmayı öğretmesini istemiştir. Abdülmelik uzun süre onun yanında kalarak bu konuda ders almış ve ağıt yakmayı öğrenmiştir. Muhammed b. el-Hanefiyye öldüğünde İbn Süreyc hastalanmıştı. Ona ağıtı Abdülmelik yaktı ve kendisine Abdülmelik Garîd ismi verildi. İbn Süreyc'in bu olaydan sonra ağıt yakmayı bıraktığı ve tamamen musikîye yöneldiği rivayet edilir⁵⁰.

İbn Süreyc'in Mekke'de ud çalıp, şarkı söyleyen ilk kişi olduğunu söylemiştik. Muhtemelen daha Abdullah b. Zübeyr'in halifeliğini ilan ettiği H.64'lü yıllarda tahrib edilmiş olan Kabe'nin inşası için dışarıdan (İran'lı, Bizans'lı) usta ve mühendisler getirilmişti. Bu kimselerin kendi dillerinde söyledikleri şarkılar Mekkeliler tarafından çok beğenilmiş, onları gıpta ile dinlemişlerdi. İbn Süreyc, onları dinledikten sonra ben de onların söylediklerinin aynısını yaparım dedi ve yaptı⁵¹.

Ravîlerin belirtmesine göre, Hicaz'da musikî'nin temeli dört kişiye dayanıyordu: Mekke'de İbn Süreyc ve İbn Muhriz, Medine'de ise Ma'bed ve Maliktir. Musikî ile ilgili ilk bilgileri bize veren aynı zamanda bir şarkıcı olan Yunus el-Katip de en önemli dört müzisyeni sayarken İbn Süreyc, İbn Muhriz, Ma'bed ve Garîd'den bahseder. Ona bu dört arasından en iyisi sorulduğunda ise o, İbn Süreyc'i zikretmiştir. İbn Süreyc'in bir özelliğinin de, her insanın kalbindeki duygulara hitab etmesi, onların arzularını dile getirmesi olarak belirtilir⁵².

İbn Süreyc'in musikîde otorite olduğuna işaret eden bir diğer husus da şarkıcılar arasında arasına olan münaferetlerde İbn Süreyc'i hakem tayin etmeleridir⁵³. İbn Süreyc'in geceleri şarkı söylediği de belirtilir⁵⁴. O dönemlerde musikî daha çok organize olmasa bile insanların musikî dinledikleri ve bazı haberlere göre de her Cuma toplandıkları evler mevcuttu. Hatta bu evlerde müzisyenler musikî yarışmaları da düzenliyorlardı⁵⁵.

50. İsfahânî, 255-256.

51. İsfahânî, 250.

52. İsfahânî, 251, 277, 286, 294.

53. İsfahânî, 274.

54. İsfahânî, 266.

55. İsfahânî, 276.

Bundan başka İbn Süreyc'in girdiği yerde başkalarının sustuğu da anlatılır⁵⁶. Anlaşılan o ki, Hicaz'da İbn Süreyc, müzisyenlerin piri olarak görülmektedir. Onun şöhreti Hicaz'ın her tarafına yayılmıştı. Benî Ümeyye'den gençler onu dinlemek için uzun yollar katediyorlardı. İki genç hayran oldukları Ma'bed ve Malik'i dinlemek için Medine'ye geldiler ve buradan çok memnun ayrıldılar. Sonra da İbn Süreyc'i dinlemek için Mekke'ye geçtiler. Fakat İbn Süreyc hasta idi. Buna rağmen gençlerin talebini kıramayan İbn Süreyc, ud'unu alarak onlara şarkı söyledi. Gençler Ma'bed, Malik ve İbn Süreyc arasındaki farkı keşfettiler ve İbn Süreyc bambaşka dediler⁵⁷.

Hicaz'da yetişen müzisyenlerin pekçoğu aşk şarkıları söylüyordu. Yani daha önce söylenen şarkıların temaları ile bu dönemde söylenen şarkıların temaları değişiyordu. Baskı, zulüm, inanç temalarını işleyen şiirler yerine aşk şiirleri yazılmaya ve bestelenmeye başlanmıştı. Genelde bu şarkıların sözleri de aşk şiirleri yazan Ömer b. Ebî Rebia⁵⁸ ve Züheyr b. Süлма gibi şairlere aitti. Buna Ömer b. Ebî Rebia'nın Hac'da Mina'da gördüğü güzel bir kız için yazmış olduğu şiiri örnek verebiliriz. O belki de içinde bulunduğu romantik durum sebebiyle şarkıcı İbn Süreyc'e haddaki izdihamın, tozun ve kargaşanın içinden ayrılmayı teklif eder. İbn Süreyc, hizmetçilerine Mekke'ye gidip yiyecek ve içecek getirmelerini söyler. Mekke'nin dışında Şam, Irak ve Medine yolu kavşağında Kesib⁵⁹ denilen yerde konaklamaya karar verirler. İbn Süreyc, orada sanatını icra etmeye başlıyor, def çalıyor, şarkı söylüyor. Bazı hacılar onları izliyor. Akşam olunca İbn Süreyc, sesini yükseltince onun şarkılarını duyan diğer bazı hacılar, Allah'tan kork insanları hac ibadetinden alıkoyuyorsun diyorlar. Bunun üzerine İbn Süreyc, sesini azaltmak durumunda kalır. O sırada onların yanına atlı bir adam geldi ve söylediklerini tekrar etmesini istedi. O da isteği yerine getirdi. Adam, eğer imkanım olsaydı, sizlerle daha uzun süre olurdum, ama bu mümkün değil dedi ve üstünde başında hediye edebilecek ne varsa onlara hediye etti. Daha sonraları insanlar İbn Süreyc'e hediye edilen elbise ve yüzüğü görünce sanki Yezîd b. Abdülmelik'in elbisesi ve yüzüğü gibi, dediler⁶⁰.

Artık Mekke ve Medine'de musikî kendine sağlam bir yer edinmeye başlamıştı. Toplumsal hayatın içinde görevini icra ediyordu. Tabiinin önderlerinden Ata b. Ebî Rebah'ın oğlunun sünnet düğününde davetliler yemeklerini yedikten sonra bir kısmı dağılmış, onun yanında özel misafirle-

56. İsfahâni, 294.

57. İsfahâni, 287-288.

58. İsfahâni, 260.

59. Aynı yer Kesab ve Kuseb şeklinde de verilmektedir. Bkz. Bekrî, Mu'cem Mas'ta'cem (Thk. Mustafa es-Sakka, I-IV, Beyrut 1983), s.1127; Yakut el-Hamevî, Mu'cemü'l-Büldân, (I-V, Beyrut 1979), IV, 459.

60. İsfahâni, 262-264.

ri kalmıştı. Bu özel ve yakın misafirleri Ata b. Ebî Rebah'a 'bize müsaa-
de et de Garîd ve İbn Süreyc'i çağıralım" dediler. O da nasıl isterseniz,
dedi. Garîd ve İbn Süreyc çağırıldılar ve başka bir eve alındılar. Şarkıcı-
lar, milletin uykusu gelinceye kadar def çalmaya ve şarkı söylemeye
devam ettiler. Bilahere koro halinde de şarkı söylediler. Ata b. Ebî Rebah
da söylenen şarkıları dinledi, hatta şarkıların ritmine ayak uydurmaya ça-
lıştı. Anlaşılan o ki İbn Süreyc onun da hoşuna gitmişti⁶¹.

Hakikaten İbn Süreyc, musikîde Hicaz'da kendi zamanında otorite
olarak kabul ediliyordu. Toplumda her kesim üzerinde onun şarkılarının
tesiri vardı. Ebu's-Saib el-Mahzumî dindar bir kimse olup gece gündüz
ibadetle meşgul oluyordu. Şarkıcı Ma'bed'i gördüğü zaman İbn Sü-
reyc'in şarkılarından bir demet söylemesini isterdi⁶². Ata b. Ebî Rebah'la
İbn Süreyc ve daha bazıları onu müsikîden dolayı bazen eleştiriyorlar
fakat onu dinledikten sonra eleştirilerinden vazgeçiyorlardı, günah diyen-
ler onu dinlemekten de kendilerini alamıyorlardı⁶³.

İbn Süreyc'in şöhreti Hicaz'ın sınırlarını da aşmıştı. Belki -daha son-
raları sıkça geçeceği üzere- devlet erkanı ile de arası fevkalade idi. Emevî
devletinin iç problemlerini hafiflettiği refah toplumu olma yolunda çaba
sarfettiği bir dönemin devlet başkanı olan Velîd b. Abdülmelik, Mekke
valisine mektup yazarak İbn Süreyc'i kendisine göndermesini istemiştir.
Sarayda kendisini çokça dinleyen ve beğenen Velîd, İbn Süreyc'e bol
para ve giysiler verilmesini emretti⁶⁴.

Yine Mervanoğullarından bir grup genç onu dinlemek üzere (şimdiki
tabirle konser vermek üzere) davet ettiler. İbn Süreyc'in elbiseleri onların
elbiselerinin yanında çok düşük kalıyordu, o bu durumundan utandı⁶⁵.
Müziyenlerin seslerinin güzel olması tabîî bir durumdur. Ancak İbn Sü-
reyc'in sesinin güzelliği çok maruftur. Tarihî metinlerden anlaşıldığına
göre onun sesi, kadın sesine benziyordu. Bu sebeple İbn Süreyc'e "en
güzel kadın sesli şarkıcı" denilmekteydi⁶⁶.

Bir ara İbn Süreyc kötü bir hastalığa yakalanmıştı. Bu sebeple o
şarkı söylememeye yemin etmiş, dindarlaşmış, mescide devam etmeye
başlamıştı. Hastalıktan kurtulmak amacıyla Medine'ye geldi ve orada bir
yıl ikamet etti. Sık sık Mescid-i Nebevi'ye gidiyor, Hz. Peygamber'in
kabrini ziyaret ediyordu. Medine'ye geldiği zaman bazı dindar kimselere

61. İsfahânî, 278-279, 281.

62. İsfahânî, 277.

63. İsfahânî, 303, 316.

64. İsfahânî, 297, 300.

65. İsfahânî, 310; Haberde onların elbiselerinin çok çok kaliteli olup sanki Bizans'tan
gelme gibiydi denilmektedir.

66. İsfahânî, 309.

konuk oldu. Şarkıcılar ona hoşgeldine ve geçmiş olsuna geliyorlardı. Fakat o gelenlere birlikte oturmaları ve konuşmaları için müsaade etmiyordu. İbn Süreyc, bir yıl sonra iyileşti. Onun şarkılarını dinlemek için çırpınanlar vardı. Hatta onlar içinde İbn Süreyc'in Mekke'ye dönüş hazırlıklarını duyan Sükeyne binti Hüseyin çok üzülmüştü⁶⁷. Netice olarak İbn Süreyc o kadar meşhurdu ki onun ölümünden sonra söylenen her güzel şarkı ona maledildi⁶⁸.

Hicaz'da müzisyenlerin ilklerinden ve önde gelenlerinden biri de Said b. Miscah'tır. Azatlı, siyahî bir köle olan İbn Miscah Mekkelidir. Mekke'de ilk Arapça şarkıyı söyleyen kimsedir, musikî bilgisini artırmak amacıyla İran'a, Bizans'a, Şam'a seyahatlerde bulunmuş, buralarda bazı musikî aletlerini kullanmayı öğrenmiş, pek çok Rum ve Fars şarkılarını Arapça'ya nakletmiştir. O beldelerde geliştirdiği musikî sanatını Hicaz'da icra eden Said b. Miscah, bestelerini bir elemeye tabi tutarak, güzellerini sevenlerine takdim etmiş, onların sevgisine mazhar olmuştur⁶⁹.

Erken dönemde Hicaz'da imar faaliyetlerinde yabancı usta ve mimarların görev aldıklarını görüyoruz. İnşaat sektörü Hicazlıların aşına oldukları bir konu değildi. Bu durum belki de Taif'in inşasında olduğu gibi⁷⁰ çok eskilerden beri böyleydi. İnşaat işi dış ülkelerden gelen usta ve mimarların işiydi. Muaviye b. Ebî Süfyan-büyük ihtimalle-devlet başkanıyken Mekke'de "er-Rugt" isimli tuğla ve kireçten bir ev yaptırıyordu. Evin ustaları İranlılardı. Said b. Miscah, gelir gider bu ustaların söyledikleri şarkıları dinler, onlardan güzel bulduklarını Arapça'ya nakledirdi⁷¹. Said b. Miscah'ın bu şarkı çevirmelerinden ve dış seyahatlerinden onun bir-iki lisan bildiğine hükmetmek de mümkündür. Aynı kişi, muhtemelen Yezîd dönemi sonunda Abdullah b. Zübeyr'in sığındığı Kabe'nin tahrib edilmesinden sonra, Kabe'nin yeniden inşasının İranlı ve Rum ustalarca yapılması esnasında da bu ustalardan dinlediği şarkıları Arapça'ya nakletmiştir⁷².

Said b. Miscah, gün geçtikçe artan şöhreti yanında şikayete de sebep oluyordu. Abdülmelik döneminde onun Mekke valisi Dehman el-Aşkar'ın anlatımına göre "siyah bir adamla ilgili Kureys'in gençlerini ifsad ediyor, mallarını, paralarını sömürüyor diye" halifeye şikayet edil-

67. Isfahânî, 6312-6315.

68. Isfahânî, 394.

69. Isfahânî, 1122.

70. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, (Terc. Salih Tuğ, I-II, İstanbul 1980) I, 516-517.

* Muaviye'nin evine Darü'l-Beydâ da deniliyordu. Ezrakî Ahbaru Mekke (Thk. Rüşdi es-Salih Melhas, I-II, Madrid 1965) II, 237.

71. Isfahânî, 1127.

72. Isfahânî, 1122-1123.

mişti. Abdülmelik de bana İbn Miscah'ın malını müsadere edip, kendisine göndermemi istedi, diyor. Vali kendisine emredilene yapmıştı. İbn Miscah, Şam'a gitmek üzere şarkıcıları olan bir adamla yola çıktı. Şam'a ulaştıklarında Emîru'l-Mü'minîn'in has adamının kim olduğunu araştırdılar. Sordukları kimseler Kureyş'ten bir takım kimseleri ve Abdülmelik'in amca oğullarını saydılar. İbn Miscah, söylenen adamları buldu ve onlara "Hicaz'dan gelmiş garib bir adamı içinizde misafir edecek var mı? dedi. Herkes birbirine baktı ve "Bergu'l-Ufuk" adlı şarkıyıca gitmek için randevuları olduğunu belirttiler. İçlerinden biri, ben seni misafir ederim, dedi.. Sonra hep birlikte o şarkıcıya gittiler, o bir kadın şarkıcıydı. Orada yediler, içki içtiler ve şarkı dinlediler, söylediler... Neticede İbn Miscah bu şahıslarla birlikte Abdülmelik'e ulaştı. Abdülmelik, İbn Miscah'ı kabulünden sonra ona şarkılar söyletti ve onun şarkılarından dolayı çoştı, ona "Şimdi Kureyş'in gençlerinin niçin mallarını sana yatırdıklarını çok daha iyi anlıyorum" dedi. Sonuçta İbn Miscah mallarının geri verilmesi talimatıyla, güvenlik içinde geri gönderildi⁷³.

Yukarıda nakledilen hadiseden de anlaşılan o ki, Emevîlerin Şam'daki hayatları hızlı ve renkli bir şekilde sürmekteydi. Musikî ve eğlence hayatı artık bir sektör haline gelmişti. Zira idarecilere yapılan şikâyetlerden de, bu anlaşılmaktadır⁷⁴.

Mekke'de en büyük müzisyenlerden bir diğeri de Garîd'dir. Berberî asıllı olan bu şahsın lakabı "taze" anlamına gelmekte olup asıl adı Abdülmelik'ti. Şarkıcılıktan önceki mesleği terzilik olan Garîd, başlangıçta İbn Süreyc'e hizmet ediyor, ondan musikî dersleri alıyordu. Önceleri mersiye ve ölü arkasından ağlayıcılıkla işe başlamıştı, sonra şarkıcılığa geçti. Halk onun şarkılarını beğenmeye başladı. Belki de bu durum onun İbn Süreyc'le arasının açılmasına sebep oldu. Bu yüzden İbn Süreyc onu kendinden uzaklaştırdı. Mekke'de yetişen en ünlü dört şarkıcı arasında sayılan Garîd, ud ve tef çalardı. Otoriteler onunla İbn Süreyc'in şarkıcılığı arasında pek fark görmezlerdi⁷⁵.

Garîd'le İbn Süreyc, aralarının bozuk olduğu zamanlarda Hac için Mekke'ye gelen ve iyi bir müziksever olan Sükeyne binti Hüseyin'den aralarındaki anlaşmazlığa çözüm bulmasını istemişler, o da ikimizin arasında değer bakımından bir fark yok, cariyenin boynunda duran mercan ve yakut gibisiniz, demiştir⁷⁶. Bu sözden anlaşılıyor ki o ikisinin arasındaki anlaşmazlık, icra ettikleri sanattaki rekabetten ileri gelmekteydi⁷⁷.

73. İsfahânî, 1128-1130.

74. Müberred, el-Kâmil fi'l-Luga ve'l-Edeb, (I-II, Beyrut 1987), 377; İbn Abdirabbih, VII, 54.

75. İsfahânî, 779.

76. İsfahânî, 783.

77. İsfahânî, 276; Her Cuma günü bir evde toplanıyorlar ve şarkıcılıkta birbirini küçük düşürmeye çalışıyorlardı.

Gârid, Hicaz'da popüler hale gelmişti. Şehirlerarası seyahatlerde bulunuyor, oralarda konserler veriyordu. Medine'de içlerinde Sükeyne binti Hüseyin'in de bulunduğu bir kadın topluluğu bir aşk şairi olan Ömer b. Rebia ile Garîd'i ağırlamışlardı⁷⁸.

Garîd de daha önceden geçtiği gibi sesini ve şarkılarını duyurmak, belki de kendi reklamını yapmak amacıyla insanları toplu oldukları zamanları ve mekanları seçmekteydi. Özellikle hacetmeye gelen insanlar, müzisyenlerin iştahını kabartıyordu. Hacılar Müzdelife'de oldukları bir esnada Garîd'in şarkı söylemeye başlaması, insanların dikkatini çekmiş, sesinin ve şarkılarının güzelliğinden dolayı bir grup insan onu izlemeye devam etmiştir. Dolayısıyla onun şarkıları hacıların hacını engellemiş, insan kafasında şüpheler uyandırmıştır. Hacı adaylarından bir grup kendisinden şarıkı söylemesini istemişler, o da söylemiştir. Bu grup bazılarıncı hacetmeye gelmiş bir cin taifesi olarak adlandırılmıştır⁷⁹.

Belki de Garîd ve müzisyenlerin bu tür davranışları sonucunda dönemin Mekke valisi, müzisyenleri Harem'den çıkarmak istemiş, ancak oluşturulan lobi faaliyetleri ve kamuoyu baskısı neticesinde başarılı olamamıştır⁸⁰. Bunların yanında Garîd, Abdülmelik b. Mervan'ın çocukları Velîd ve Yezîd'in sevdikleri ve sıkça dinledikleri bir kimseydi. Garîd'in şarkılarını, Ma'bed gibi başka şehirlerden gelip dinleyen müzisyenler de vardı⁸¹. Velîd b. Abdülmelik'in Taife yapmış olduğu yolculuk esnasında Ömer b. Ebî Rebia'nın müstehcenlik içeren muhabbeti ve Garîd'in şarkıları çok hoşuna gitmişti⁸². Yine Yezîd b. Abdülmelik, halife olmadan önce Mekke'ye geldiği zaman Garîd'e gizli gizli haber gönderir, onu dinler ve mükafatlandırır⁸³.

Fakat Garîd'in sonu iyi gelmedi. Onun sanatında ısrarlı olması, biraz da muhafazakar düşünceleri karşısına alması valilerle arasının tamamen açılmasına sebep oldu. Büyük ihtimalle Velîd veya Süleyman b. Abdülmelik döneminde Mekke'ye vali tayin edilen Nafi b. Alkame, Garîd'in korkulu rüyası oldu. Garîd ondan korktu, uzun süre gizlendi, sonra da Yemen'e kaçtı. Rivayetlerde Garîd'in, Yemen'de tanıdık birine rastladığında hasretten ağladığı anlatılır⁸⁴.

Mekke ve Medine'de yetişen bu ilk müzisyenlerden bahsettikten sonra ve konuyu müzisyenlerle müzikseverlerin çok yoğunlaştığı Abdül-

78. İbn Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar, IV, 89; Isfahâni, 794-795.

79. Isfahâni, 780.

80. Müberred, 377; Isfahâni, 781-782.

81. Isfahâni, 803.

82. Isfahâni, 814.

83. Isfahâni, 800-801.

84. Isfahâni, 817.

melik b. Mervan dönemi sonrasına aktarmadan önce ilk Emevî devlet adamlarının musikî ve müzisyenlere karşı tutumlarına da burada işaret etmek gerekir.

İlk Emevî devlet başkanı Muaviye b. Ebî Süfyan'ın aslında musikîden hoşlanmadığı belirtilir. Muaviye üzerinde çalışma yapanlar onun ömrü boyunca realist ve gerçekçi bir kimse olduğunu bilirler. Yani Muaviye'nin ne İslamiyeti kabulüne kadar ne de İslamiyeti kabulünden sonra eğlenmeye pek vakti olmamıştır kanaatindeyim. Hatta şair ve müzisyen Ebu Dehbel'in, Muaviye'nin kızı Atike'ye aşk şiirleri yazması ve yazışmaları Muaviye'yi çok üzmüştür⁸⁵. Bu nedenle olsa gerek Muaviye b. Ebî Süfyan'ın musikî dinleyenleri kınadığı belirtilir⁸⁶. Mesela, Muaviye, Haşimîlerin önde gelen kişilerinden olan Abdullah b. Cafer'i (büyük ihtimalle siyaseten) çok severdi. Onu huzuruna çok rahat kabul ederdi ve birbirleriyle senli-benli idiler. Ancak Muaviye, Abdulah b. Cafer'i şarkı dinlemesinden dolayı da kınardı. Çünkü o, musikîye çok mübtela bir kimseydi⁸⁷. Muaviye, hacca geldiği sene Medine'ye de gelmiş ve Abdullah b. Cafer'e uğramıştı. Abdullah şarkıcının söylediği şarkıları dinliyordu. Muaviye de bir müddet dinledi sonra estağfirullah diyerek oradan ayrıldı. Muaviye, Medine'den ayrılacağı zaman yine Abdullah'a uğradı, bu sefer o namaz kılıyordu. Onun okuyuşunu dinlemek için durdu, elhamdülillah dedi ve arkasından "...İyi işle kötü işi birbirine karıştırdılar. Belki Allah bunların tevbesini kabul eder..."⁸⁸ mealindeki ayeti okudu.

Bu haber Abdullah b. Cafer'e ulaştınca, o bir yemek ziyafeti hazırlattı ve şarkıcı İbn Sayyad'ı çağırarak ona, Muaviye yemeğe başlarken çal ve söyle diye tembihledi. Muaviye yemeğe başlayınca İbn Sayyad, musikî aletleri eşliğinde Adiy b. Zeyd'in şiirini seslendirmeye başladı. Hakikaten bu, Muaviye'nin hoşuna gitmişti. Hatta yemeği bıraktı ve ayaklarıyla yere vurarak tempo tutmaya başladı. Abdullah b. Cafer, ya Emir el-Müminin bu seçilmiş şiirlere yine seçilmiş besteler monte ediliyor, bunda bir beis görmüyor musun? dedi. O da, şiirin hikmeti ile beraber bestenin hikmeti bir olursa hayır, dedi. Aradan zaman geçtikten sonra Abdullah b. Cafer, Şam'da Muaviye'nin ziyaretine geldi. Muaviye onu kendi ailesinin yanında ağırlayarak gerekli ikram ve iltifatlarda bulundu. Birgün Fahite binti Karaza kocası Muaviye bin Ebî Süfyan'a sinirlendi. Sebebi Abdullah b. Cafer'in odasından musikî sesleri gelmesiydi. Muaviye'ye gelerek görmüyor musun, duymuyor musun adamı evin içine yerleştirdin de, dedi. Muaviye gitti-geldi ve ben bir şey duymadım, dedi⁸⁹.

85. Isfahânî, 2564-2565.

86. İbn Abdırabbih, VII, 20-21.

87. İbn Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar (I-IV, Beyrut 1986) IV, 87.

88. Tevbe-102.

89. İbn Abdırabbih, VII, 20-21.

Muaviye Medine'ye geldiğinde Hacib'ine talimat vererek insanlarla açık görüşme yapacağını bildirdi. Ancak bu süre zarfında pek gelen giden olmadı. Muaviye nerede bu insanlar diye sordu. Hacibi, insanların Abdullah b. Cafer'in yanında olduklarını söyledi. Bineğini istedi ve onların yanına gitti. Orada Saib Hasir, Kureyşlilere şarkı söylüyordu. Söylenen sözler Muaviye'nin de hoşuna gitti⁹⁰. Yukarıdaki bilgilere rağmen Abdullah b. Cafer'in Saib Hasir ile Muaviye'yi ziyarete gittiğinde onu şair diye tanıtmaması, Muaviye'nin müzisyenleri onaylamadığı veya onlarla ilgilenmediği şeklinde anlaşılabilir.

Muaviye'nin kendisinin eğlenceye ayıracak vakti yoktu ama oğlu Yezîd için aynı şeyler sözkonusu değildir⁹¹. Muaviye bir gece oğlu Yezîd'in evinden musikî sesi geldiğini duydu. Sabah olunca Yezîd'e dün gece seni eğlendiren kimdi? dedi. O da şarkıcı Saib Hasir olduğunu belirtti⁹². Bu Saib Hasir'in şarkıları belki de Yezîd b. Muaviye'nin çok hoşuna gidiyordu ki kendisi Şam'da devlet başkanı olduktan sonra aynı zamanda Abdullah b. Cafer'in azaltılışı olan Saib Hasir'i Şam'a davet etti. İşte Emevîlerden müzisyen ittihaz edinen ve onları koruyan ilk kişinin Yezîd b. Muaviye olduğu belirtilir⁹³.

Saib Hasir, erken dönemde İran bölgesinden getirilen bir köle olup Abdullah b. Cafer tarafından satın alınmış daha sonra da azad edilmiştir. Medine'de gıda satıcılığı yapardı. Rivayete göre Emevîlerden Abdullah b. Amir, zil takıp oynayan cariyelerden satın almıştı. Onları Medine'ye getirdi ve bir Cuma günü gösteri yaptırttı. İnsanlar onlardan duyduklarını almaya başladılar. Sonra Medine'ye Farisî bir şarkıcı geldi ve şarkılar söyledi. Bu şarkılar Abdullah b. Cafer'in hoşuna gitmişti. Saib Hasir ona; bu Farisî'nin söylediklerini sana Arapça olarak söyleyebilirim dedi. Daha sonra Arapça olarak şarkılar söyledi. İbnü'l-Kelbi'ye göre; İslam'da Arapça musikîyi gereği üzere yapan Saib Hasir'dir ve ondan İbn Sûreyc, Ma'bed, Cemile, Azzetü'l-Meyla ve daha başkaları musikî öğrenmişlerdir⁹⁴.

Saib Hasir, Medine'de gıda satan varlıklı bir tüccardı. Vaktinin çoğunluğunu Abdullah b. Cafer'le geçirirdi. Bununla beraber o, toplumun önde gelenleriyle, ekabirlerle de beraber olurdu. Saib Hasir, halife, veliaht ve Abdullah b. Cafer'den başkasına şarkı söylememek üzere yemin etmişti. O bu kararını ölünceye kadar da uyguladı. Şarkılarını çubukla söyler, irticalen okurdu. İbn Hurdazbeh'e göre, tarihçi Vakıfî'nin annesi, İsa b. Cafer b. Saib Hasir'in kızıdır⁹⁵.

90. İsfahânî, 3070.

91. Yakubî, Tarih, II, 220.

92. İbn Abdîrabbih, VII, 53; İsfahânî, 3070.

93. Yakubî, II, 220; C. Zeydan, III, 56.

94. İsfahânî, 3067.

95. İsfahânî, 3068.

Saib Hasir, Medine'de hicrî 63 yılında Emevîlerle karşıtları arasında meydana gelen Yevmü'l-Harre'de öldürülmüştü. O olaylar esnasında can güvenliğinden emin olmadığı için Şamlılarla görüştü. Ben şarkıcıyım durumum şundan şundan ibaret, üstelik Emiru'l-Müminîn Yezîd'e ve babasına hizmet ettim dedi. Şamlılar hadi bize şarkı söyle dediler, o da bu isteği yerine getirdi, bravo sesleri arasında onu öldürdüler. Yevmü'l-Harre'de öldürülenlerin listesi Yezîd'e ulaştırıldığı vakit onun Saib'e acıdığı bildirir⁹⁶. Bir diğer haberde o öldürüldükten sonra, Bazı Kureyşliler ayaklarıyla ona dokundular ve burada güzel bir hancere var dediler⁹⁷.

Muaviye ve oğlu Yezîd'le ilgili bu bilgilerden sonra onlara halef olan Mervan b. el-Hakem'in musikî ve müzisyenlerin ahlak bakımından düşük olanlarına gösterdiği tavır ise oldukça serttir. Onun bu konudaki tutumuna örnek bazı girişimlerini, daha önceki sayfalarda zikretmiştik. Mervan'ın İslam Tarihi'ndeki olumsuz imajına rağmen bu konudaki tepkisi herhalde ilginç bulunacaktır. Mervan'ın oğlu Abdülmelik de büyük ihtimalle babasının yolundan yürüdü. Emevîlerin derlenme-toparlanma döneminde iş başına gelen büyük devlet adamı Abdülmelik'in de büyük ihtimalle eğlenecek kadar vakti yoktu. O Emevî devletini içeride ve dışarıda büyütmenin, güçlendirmenin, devleti yeniden yapılandırmanın mücadelesini veriyordu. Ama onun oğulları ve kızları için aynı şeyleri söylemek güçtür sanırım. Özellikle Abdülmelik'ten sonra yerine geçen oğulları, adeta kendilerine bırakılan maddî ve manevî mirası tüketme yarışına girmişlerdir. Velîd b. Abdülmelik döneminde devletin ulaşmış olduğu refah seviyesi toplumu olduğu kadar devlet erkanını da lüks yaşama, zevk ve sefaya yöneltmiş, o zamana kadar kendilerine ortalarda bir yer edinen müzisyenler, ortalığa dökülmüşler ve devlet erkanının gözde-leri haline gelmişlerdir.

Emevîler döneminde İslam toplumunda musikî sanatının icra edilmesinde Mekke ve Medine'nin Şam'a ve Irak'a galebe çaldığını hatta belirli bir zamana kadar bu son iki bölgede musikî sanatına çok katı tavır takınıldığını belirtmiştik. Belki de o katı tavır musikînin ve müzisyenlerin Hicaz'da yuvalanmalarına sebep olmuştur. Bunu Emevîlerin Hicazlıları uyuşturmak için takip ettikleri bir politika olduğunu söyleyenler dahi mevcuttur fakat bu büyük bir iddia olup ispat edilmeye muhtaçtır. Halbuki biz özellikle Irak'ta musikîye karşı (aşırılığa varan) olumsuz tavrı Emevîlerin idarecilerinde dahi görüyoruz.

Abdülmelik b. Mervan'ın kızı hacca gitmişti. (Belki Irak üzerinden gitmişti). Haccac, Ömer b. Ebî Rebia'ya mektup yazarak şiirlerinde mekruh şeyleri söylememesi için uyardı. Zira Ömer, aşk şiirleri söylemesi nedeniyle tenkid ediliyordu. Ömer, Haccac'dan korkusu sebebiyle denileni

96. İsfahânî, 3071.

97. İsfahânî, 3068.

yerine getirdi. Ancak Abdülmelik'in kızı Mekkelî bir adama "sana ve Mekkelîlere lanet olsun" dedi. Mekkelî adam bunun sebebini sordu. O da hac yaptım sonra da Mekke'ye girdim. Yanımda misli görülmemiş cari-yeler vardı. Fasık Ömer b. Ebî Rebia, bizi şiirlerinden azıklandırmadı⁹⁸, yolculuğumuzda bizleri sevindirmede dedi. Adam da, zannetmiyorum o yapmıştır, dedi. Kız, eğer söylediye her beyit için 10 dinar dedi. Adam gitti ve Ömer'e sordu, o, söyledim fakat gizlemek zorundaydım, dedi⁹⁹.

Irak'ta musikîden hoşlanan Emevî idarecileri de yok değildi. Ahmed en-Nasbî adıyla tanınan Ahmed b. Usame el-Hemdanî Ubeydullah b. Ziyad'ın gece alemlerindeki arkadaşı (nedimi) ve şarkıcısı idi ve tambur aleti ile çok güzel şarkı söylerdi¹⁰⁰.

Abdülmelik zamanında Irak'ta geçen bir başka hadise de şu şekilde olmuştu: Numeyrî lakaplı Muhammed b. Abdullah b. Numeyr b. Harse, Sakifli şair ve aşk şiirleri söyleyen bir kimse idi. Emevî taraftarı şairlerdendi. Ancak o vali Haccac'ın kızkardeşi Zeynep binti Yusuf'u seviyor ve ona aşk şiirleri yazıyordu. Mesele Abdülmelik'e kadar ulaşmış, rahatsızlığın boyutları anlatılmıştı. Abdülmelik, Haccac'a mektup yazarak Numeyrî'nin tutuklanmasını emretmişti. Numeyrî, o sırada Haccac'la İbn Zübeyr'e karşı gerçekleştirilen savaşta yer aldı. İbn Zübeyr, öldürüldükten sonra Haccac ona biat için ikazda bulundu, sonra da onu ölümle tehdid etti. Numeyrî, bir müddet Yemen'e kaçtı, daha sonra yeniden Irak'a döndü ve affedildi¹⁰¹.

Emevîlerin ilk dönemlerinde yetişen ve Araplar arasında hayranlık uyandıran müzisyenlerden biri de İbn Muhriz idi (ö. 715). Abdüddar oğullarının azatlısı olan İbn Muhriz'in babası, Kabe'nin hizmetçilerinden ve aslen İranlı idi¹⁰². Araplar arasında en iyi şarkıcılar sıralamasında ilk dörde giren İbn Muhriz, "Arapların Sannacı" olarak anılırdı. Üç ay Mekke'de üç ay Medine'de kaldığı, Medine'de olduğu zaman kadın müzisyen Azzetü'l-Meylâ'dan musikî dersi aldığı belirtilir. Musikî için İran'a Şam'a gidip Fars ve Rum besteleri aldığı, onları mecederek, Arap şiirlerinden besteler yaptığı belirtilir¹⁰³.

İnsanlarla pek fazla irtibatı olmayan İbn Muhriz'in kendisinden şarkılar alan ve dinleyen kadın arkadaşları vardı¹⁰⁴. Hanımlar için şarkılar söylerdi¹⁰⁵. Bir diğer çok önemli müzisyen de özellikle Abdülmelik'in

98. C. Zeydan, III, 56; Şehade Ali Natur, a.g.e., s.194-195.

99. İsfahânî, 776.

100. İsfahânî, 2143.

101. İsfahânî, 2270, 2274, 2277, 2279-80.

102. İsfahânî, 378.

103. İsfahânî, 378.

104. İsfahânî, 379.

105. İsfahânî, 380.

oğulları Velîd ve Yezîd'in, ayrıca Velîd b. Yezîd'in saraylarında sürekli konuk olarak ağırlanan Medine'li Ma'bed'dir. Ma'bed, Arabistan'da bir halk şarkıcısı olarak büyük bir üne kavuşmuştu¹⁰⁶. Onun İbn Süreyc'e karşı büyük bir hayranlığı vardı. İbn Süreyc, Mekke'de öldüğünde o kendisini Medine'de en iyi şarkıcı ilan etti. Halk arasında da çok iyi tanınıyordu. Ebu's-Saib el-Mahzumî, dindar bir kimse olup gece gündüz ibadetle meşgul bir kimseydi. O Ma'bed'i bir defasında görünce ibadetine ara vermiş ve İbn Süreyc'in şarkılarından bir demet söylemesini istemişti¹⁰⁷.

Görüldüğü üzere Hicaz'da Mekke ve Medine şehri, musikîde Irak ve Suriye bölgesinden öndeydi. Bunu baştafta geçtiği üzere bazı Emevî devlet adamlarının Mekke ve Medine'den konser vermek üzere Şam'a müzisyen davet etmelerinden de anlamak mümkündür. Ganimet zengini bazı müslümanların evlerinde şarkıcılar bulundurmaları¹⁰⁸, ya da bazı valilerin musikî ile meşgul olan gruplar getirip onlara açık hava konserleri verdirmeleri¹⁰⁹, refahın insanları azdırttığı dönem olan Hz. Osman devrinde olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan yabancı orijinli müzisyenler çok geçmeden çoğaldılar. Hz. Ali döneminde Muaviye ile olan mücadele sebebi ile istedikleri ortamı bulamadılar. Ancak bilahere başkentin Medine'den Irak'a nakli Medine'nin bir merkez durumuna geçmesine yardımcı oldu. Buna bazı şehir önde gelenlerinin tutum ve talepleri de yardımcı oldu. Baştan beri geçtiği üzere Haşim oğullarının seyyidi Abdullah b. Cafer ve diğer bazıları evlerini şarkıcıların kaldıkları otel haline getirmişlerdi. Pek çok kimse de erkek ve bayan şarkıcıları dinlemek için evlerini tahsis ediyorlardı¹¹⁰.

Yukarıda anlatılanlardan Mekke ve Medine'de musikî ve müzisyenlerin kendilerine bir taban bulabildiklerini anlamaktayız. Her ne kadar -ara sıra devlet idarecilerine yapılan şikayetler neticesinde olsa gerek- valilerin bu kesimle ilgili olumsuz uygulamaları olsa da bu şehirlerde yaşayan alim ve abidlerin pek rahatsız oldukları da söylenemez. Hicaz'da ilim ehli musikîye karşı daha yumuşak bir tavır sergilemiştir¹¹¹. Mervan dönemine kadar halk arasında olan müzisyenler özellikle Velîd'le beraber ve Velîd'den sonra artık Emevî sarayına yerleşmiş ve hükmeder duruma da gelmişlerdir. İşte bu noktadan itibaren Emevî devlet adamlarının müzisyenlerle olan ilişkileri ve onların eğlenceye düşkünlükleri ortaya çıkmaktadır.

106. Philip K. Hitti, II, 424.

107. İsfahânî, 277, 294.

108. İsfahânî, 3067; Şehade Ali Natur, 194-195.

109. İsfahânî, 2108, 2972.

110. İbn Abdîrabbîh, VII, 22, 27; İsfahânî, 794-795, 6450.

111. İbn Abdîrabbîh, VII, 7.

Velîb b. Abdülmelik'in (H.86-96) babası Abdülmelik b. Mervan'dan devraldığı devlet idaresi içeride ve dışarıda, çok fazla problemi olmayan, refah seviyesi yükselmiş, edebiyat ve sanatın yoğunlaştığı bir dönemdi. Ülkenin pek çok köşesinde imar faaliyetleri, sanat eserleri ortaya çıkıyordu. Sarayda ise bu doymuşluğun zevki çıkarılıyordu. Velîd, Mekke valisine mektup yazarak şöhretli müzisyenlerden bazılarını Şam'a göndermesini istemişti¹¹². Velîd b. Abdülmelik, Mekke'ye geldi, sonra da Taif'e geçmek istedi. Ona rehber olarak şair Ömer b. Ebî Rebia'yı önermişlerdi. Velîd, yolculuk esnasında Ömer'in sırtındaki bir ısırık izini soruyor, o da anlatıyor. Velîd, anlatılanlardan çok keyiflenmiş ve gülmüştü. Ömer'in kendisini ne ile güldürdüğünü sorduklarında, Velîd, hep geyik muhabbeti yaptıklarını anlatmış. Sonra da şarkıcı Garîd'i çağırarak ona şarkı söyletirmişlerdi¹¹³.

Velîd b. Abdülmelik'in azatlısı Hakem b. Meymun da şarkıcıydı. Babası Velîd'in berberi olan Hakem, aslen İran kökenliydi. Def çalar ve Velîd'e şarkı söylerdi. Şarkılarını da Ömer el-Vadi'den alırdı¹¹⁴.

Bu dönemde yetişen en önemli müzisyenlerden biri de Cemile'dir. İslam toplumunda çok popüler olan ve öne çıkan bu hanım şarkıcı, Ensar'dan Süleym oğullarının azatlılarından. Gerçekten o kendinden önceki erkek ve kadın şarkıcıları gölgede bırakacak derecede musikî otoritesi olmuştu. Pek çok kadın ve erkek öğrencisi olmuştu. Ma'bed, İbn Aişe, Habbabe, Sallame, Ukayle, Akikiyye, Huleyde ve Rubeyha onun öğrencileri arasındaydı. Cemile'nin büyük bir musikî üstadesi olduğunu belirtmek için özellikle I. Velîd, II. Yezîd ve III. Velîd dönemlerinin gözde sanatçısı Ma'bed dahi, onun için "Allah'ın yarattıkları arasında en iyi musikî bilen kimseydi, o musikînin aslı biz furûuyuz, o olmasaydı biz olmazdık" diye konuşmaktan kendini alamamıştı¹¹⁵.

Aslında Cemile musikî eğitimi almış bir kimse de değildi. Onun musikî ile olan irtibatı, Yezîd b. Muaviye'nin daha sonra Şam'a davet ettiği müzisyen Saib Hasir ile komşu olmalarıydı. O ud çalıp şarkı söylerken, onu dinliyor ancak bir şey anlamıyordu. Cemile onun namelerini aldı, kendi musikîsine inşaa etti. Bu kendisine çok güzel gelmişti. O gizli gizli bunları söylerken cariyeler onu dinliyorlardı. Cemile bundan sonrası şöyle anlatıyor: "Birgün yine kendi kendime şarkı söylerken, cariyeler içermi girdiler ve ağıktan okumamı istediler. Ben de Züheyr b. Ebî Sülâmâ'nın şiirini besteleyerek okudum, çok beğenilmişti. Bu durum çevrede yayıldı, artık ben de bu işe başladım"¹¹⁶ demektedir.

112. İsfahânî, 297, 300.

113. İsfahânî, 814.

114. İsfahânî, 2360.

115. İsfahânî, 2932.

116. İsfahânî, 2933.

Cemile'nin musikîdeki kıdemi konusunda insanların icmaı vardı. Toplumda herbiri otorite sayılan pek çok müzisyen onun bu konumundan dolayı onu ziyarete gelirlerdi. İbn Süreyc, Garîd, Said b. Miscah, Müslim b. Muhriz ve daha bazı kimseler Medine'de Cemile'yi ziyaret ettiler. Sonra Akik¹¹⁷ parkına giderek orada açık hava konseri verdiler. Ma'bed, İbn Süreyc, İbn Aişe ve daha bazıları. Mekke ve Medine'lilerin çalışmalarından birer demet sundular. Kaynaklarımızdaki haberlerden bu ziyaretlerin birkaç gün süren konserlere dönüştüğünü öğreniyoruz. Ertesi günü Cemile'nin evinde toplanan müzisyenler burada Mekke ve Medine ekollerinin seçkin örneklerini verdiler. Cemile, konserin sonunda hepsinin ruhlarını okşayıcı güzel sözler söyledi. Sonra da topluca, koro halinde İmriü'l-Kays'ın bir şiirini söylediler¹¹⁸. Birkaç gün süren bu musikî ziyafeti esnasında özellikle geceleri içki de içiyorlardı ve bundan daha güzel bir meclis görmedik diyorlardı¹¹⁹.

Medine'de yetişen pekçok şarkıcının arkasında Haşimîlerden Abdullah b. Cafer b. Ebî Talib vardı. Müzisyenlerin ona karşı tavırları sanki saygın bir patrona gösterilen tavır gibi büyüktü. Onun müzisyenleri himayesi ve onların yetişmelerini teşviki bazılarının ne kadar hoşuna gitse de bazılarının hiç hoşuna gitmiyordu. O dönemde herkesin en büyük müzisyen olarak gördüğü Cemile dahi, Abdullah b. Cafer'e çok saygılıydı. Zaten Abdullah b. Cafer'in gecesinde ve gündüzünde müzisyenler vardı. Bu durum Cafer b. Ebî Talib'in oğlu için ilginç görülebilir, tıpkı Hz. Hüseyin'in kızı Sükeyne'nin ve Hz. Talha b. Ubeydullah'ın kızı Aişe'nin musikî ve müzisyenlerle ilgileri gibi.

Cemile'den musikî dersi alan bir öğrencinin (Ebu Abbad) anlattığına göre; diğer öğrencilerle ders yapılırken Abdullah b. Cafer çıkageldi. Cemile buna çok sevindi. Ben de Abdullah b. Cafer'i ilk defa görüyordum. Herkes onun için ayağa kalktı. Cemile onu çok iyi karşıladı, ellerini ve ayaklarını öptü. Meclis'in ta ortasına oturdu. Cemile, ayrılmaları için herkese göz ettiği halde benim kalmamı istedi. Abdullah b. Cafer, Cemile'yi "Evinden başka yerde hiç kimseye şarkı söylemeyeceğine yemin etmişsin deyin o, senin için onu bozarız" dedi. Cemile ud'unu aldı ve İmriü'l-Kays'tan iki beyit okudu. Herkes onu çok beğendi¹²⁰.

Cemile'yi Medine'de ziyarete gelen müzisyenler İmriü'l-Kays'ın, Hatemü't-Taî'nin şiirlerini besteliyorlar ve onları fert fert ya da koro halinde söylüyorlardı¹²¹. Bu şahısların şiirlerinin yanında çoğu zaman Ömer

117. Yakut el-Hamevî, IV, 139.

118. İsfahânî, 2934-2935, 2939.

119. İsfahânî, 2942.

120. İsfahânî, 2943.

121. İsfahânî, 2946.

b. Abdülaziz'in şiirlerini de besteliyorlardı¹²². Bu oturumların içkili- içkisiz olacağı konusunda bazı tartışmalar da oluyordu¹²³.

Cemile, yılların birinde hacca gitti. Ama bu gidiş normal bir gidiş değildi. Onunla beraber Medine'nin bütün meşhur şarkıcıları kendisine refakat ediyorlardı. Cemile, sanki jübile yapıyordu. Kendisine hac yolculuğunda refakat edenler, Hiyt, Tuveys, Dellal, Berdü'l-Fuad, Numetü'd-Duha, Find, Rahme, Hibetullah, Ma'bed, Malik, İbn Aîşe, Nafi b. Tanbure, Budeyhu'l-Melih, Nafiu'l-Hayr, kadın şarkıcılarından da Ferihe, Azzetü'l-Meylâ, Habbabe, Sallame, Huleyde, Ukeyla, Şemmasiyye, Fer'a, Bülbüle, Lezzetü'l-ış, Suayde, Zerka ve bunların dışında İbn Ebî Atik, Ahvas, Kessir, Azze, Nusayb ve meşhurlardan biraz daha kimse ile yaklaşık 50 kişilik bir grup idi. Medine'liler böyle bir sefer görmediklerini söylüyorlardı. Bu kafilenin yola çıkışı, Mekkeli meslektaşlarınca-onları şehir dışında karşılamak için- coşkuyla karşılandı. İbn Miscah, İbn Süreyc, Garîd, İbn Muhriz, Hüzeli'ler ve müzisyenlerden daha bir grup insan ile şair Ömer b. Rebia, Haris b. Halid el-Mahzumî, el-Arcî ve eşraftan pek çok kimse onları şehir dışında karşıladılar.

Hicaz'da popüler şarkıcı, kadın ve erkek eşraftan pek çok kimse hepsi Cemile ile beraberdi. Mekkeliler hepsi yollara düşmüş bu heyeti seyrediyorlardı. Cemile ve heyet hac ibadetini tamamladıktan sonra, Mekkeliler Cemile'den bir meclis tertiplemesini istediler. O, şarkı mı istiyorsunuz konuşma mı dedi. Onlar ise ikisi birden dediler. Cemile, eğlen- ce yapmak istemiyorum, diyerek şarkı meclisine razı olmadı.

Ömer b. Rebia dedi ki; Cemile'nin şarkılarını arzulayanlar onunla beraber Medine'ye gider, işte ben gidiyorum dedi ve onun şarkılarını din-lemek isteyenler yola çıktı. Medine'ye geldiklerinde kadın-erkek, çoluk-çocuk herkes onları karşıladı. Herkes kapısının önüne çıkarak onları selamladı. Cemile evine gitti, misafirler de Medine'deki akrabalarının yanına yerleştiler. Cemile'nin ziyaretçileri doldu-taştı. Yaklaşık 10 gün geçtikten sonra Ömer b. Rebia gelerek, biz senin için buradayız, istersen bugün başlayalım dedi. Cemile'nin evi kadın-erkek eşraftan kimselerle doldu taştı. Cemile şarkılarına Ömer b. Rebia'nın şiirlerinden birinin bes-tesini okuyarak başladı. Herkes söylenenleri çok güzel buldu ve adeta dinledikleriyle coştular, bundan daha güzel bir musiki ziyafeti duymadık dediler. Ömer'in gözlerinden akan damlalar sakalını ve elbisesini ıslatır olmuştü. Cemile, sonra İbn Süreyc'e gelerek, haydi sıra sende dedi. İbn Süreyc de, Ömer b. Rebia'nın şiirleriyle işe başladı. Ondan sonra sırasıyla İbn Miscah, Ma'bed, İbn Muhriz, Garîd, İbn Aîşe, Nafi, Bedi', Huzeliler, Nafi b. Tambure, Malik b. Ebî's-Semh şarkı söylediler.

122. İsfahânî, 2950-53.

123. İsfahânî, 2954.

İkinci günde de Tuveys, Dellal, (Berdü'l-Fuad, Nevmetu'd-Duha= Koro), (Find, Rahme, Hibetullah= Koro) şarkı söylediler ve kapanışı Cemile yaptı.

Üçüncü günde ise daha da çoşulmuş, ud'lardan çıkan güzel sesler herkesi büyülemişti. Şarkıcılara şarkılarında eşlik eden cariyelerin sözlerinden pek çok kimse ağlamıştı. Cemile bugüne Azzetü'l-Meylâ ile başladı, sırasıyla (Habbabe ve Sallame= koro;) (Huleyde, Ukayla ve Şemmasiye= koro;) (Fer'a, Bülbüle ve Lezzütü'l-Iyş= koro;) (Su'de ve Zerka= koro) halinde şarkılarını söylediler. 3. günün sonunda konser bitti ve herkes geldiği yere gitti. 3 gün devam eden bu musikî konserinde şarkıcılar aralarındaki sınıflandırmaya bazı itirazlar yönelttiler. Garîd, 1. günde sonlarda şarkı okumaya, Tuveys de 2. günde şarkı söylemeye itirazda bulunmuşlardı¹²⁴. Ayrıca bu musikî konserinde kaynaklarımızda faaliyetlerine pek sık rastlayamadığımız müzisyenler de vardı.

Cemile'nin halktan pekçok sevenleri olduğu gibi müzisyenlerden ve şairlerden de hayranları vardı. Yukarıda da geçtiği üzere, müzisyenlerin hamisi durumunda olan Abdullah b. Cafer için herşey feda edilebilirdi. Cemile ve cariyeleri onun için zaman ve mekan faktörü gözetmiyorlardı¹²⁵. Kadın ve erkek şarkıcıların bir arada raks ettikleri yine kaynaklarımızda mevcuttur. Bazı müzisyenler Cemile'ye sık sık gelerek onunla musikî meclisleri tertiplerlerdi¹²⁶. Bir ara Cemile, şarkı söylememeye veya bazılarının şiirlerini bestelememeye söz vermişti¹²⁷. Belki de bu sözünden sonra tövbe edip hacca gitmişti. Ama onu, hac yolculuğunda da yalnız bırakmamışlardı.

Yazının başından bu tarafa geçen birkaç anektodda da, müzisyenlerin ya da şairlerin hac merasimlerine katılmaları ve bu ibadet esnasında onların tutum ve davranışları ilginçtir. Geçmişte pek çok hac merasimi ilginç olaylara, duygusal aşklara sahne olmuşa benzemektedir. Abdurrahman b. Ebî Bekre'nin¹²⁸ kızı Sübey'a hacca gitmişti. O kadınların en güzellerinden idi. Şair Ömer b. Rebîa onu hac'da tanımıştı. Sübey'a, hac görevi bitince Irak'a dönme hazırlıklarına başladı. Ömer, onu Irak'ta Havarnağ¹²⁹ denilen yere kadar takip etti. Sübey'a Ömer'e; eğer aileme gelip beni istersen benimle evlenirim, dedi. O ise, bu refakatimi seni istemekle karıştıramam, umarım bilahere seni istemeye gelirim dedi. Ömer, Medine'ye döndü ve Cemile'nin evine gelerek söylediği bir şiiri bestelemesini ve seslendirmesini istedi. O da bunu yaptı. Eser Ömer'in çok hoşuna gitmişti. Cariyelerinden bazılarını Cemile'ye göndererek ondan bu şarkıları

124. İsfahânî, 2966 bak.

125. İsfahânî, 2974-2975.

126. İsfahânî, 2972, 2978-2979.

127. İsfahânî, 2976.

128. Emevîlerin Irak valisi Ziyad b. Ebîhi'nin kardeşi Ebî Bekre'nin oğlu.

129. Yakut el-Hamevî, II, 401-403.

öğrenmelerini istedi. Cariyeler o şarkıları öğrendiler ve Ömer onları Irak'a Sübey'a'ya göndererek şarkıları söylemeyi ve mektubunu kendisine vermelerini istedi. Onlar bunu yaptılar. Sübey'a elçileri çok sıcak karşıladı, onlara ikramlarda bulundu. Cariyeler de ona şarkıları sundular, Sübey'a sevinçten uçacaktı. Sonra Ömer'in elçileri geri döndüler ve onları aktardılar. Bu sene yine hacca geleceğini söylediler. Hac zamanı geldiğinde Sübey'a babasından hac için izin istedi. Babası onun haccettiğini belirterek razı olmadı. O ise, ilk haccının geceleri uyutmadığını, gündüzlerini uzattığını, dolayısıyla yeniden oraya gitmek istediğini belirtti. Eğer izin vermezsen tasa ve kederden ölürüm dedi. Bu durum karşısında babası ona izin vermek zorunda kaldı. Sübey'a Medine'ye gelince Cemile'nin evine indi. Cemile, ona ikramlarda bulundu. Ona, Ömer'in kendisi için söylediği şiiri seslendirmesi için adeta yalvardı. Cemile'nin şarkılarından etkilenen Sübey'a bayılmıştı, onu su ile yeniden ayıltılar. Sübey'a Mekke'ye gitti, Ömer de gitti, tekrar Medine'ye döndü Ömer de¹³⁰... Bu anekdot devam edip gitmektedir.

Bir taraftan Hicaz'da valiler, müzisyenlerin ve düşük ahlaklı kimse-lerin sebebiyet verdikleri toplumsal tepkiyi yok etmek için çaba sarfederken; diğer taraftan da, Emevî devlet adamları şarkıcılara olan ilgilerini gizlemek ihtiyacını bile duymuyorlardı. Yezîd b. Abdülmelik, Mekke'ye geldiği bir esnada Sellame'yi satın almak* için teşebbüste bulundu¹³¹ ve aldı. Yezîd'in görevlendirdiği kimseler Medine'ye gelerek Sellame'yi Rummane ailesinden 20.000 dinara satın aldılar. Bu aile, gelenlerden eşyalarını ayarlaması için bir-iki gün mühlet istedi. Yezîd'in elçisi, bunların hiçbirine gerek yok, gideceğin yerde fazlasıyla herşey var" dedi. Medine halkı onu Süleyman b. Abdülmelik'in sulama yerine kadar uğurladı. O, Medinelilerle vedalaştı ve onlara ud'uyla duygulu şarkılar söyledi. Medineliler onun ayrılışından üzülmüşler ve ağlamışlardı¹³². Yezîd b. Abdülmelik, Sellame'den sonra Ahvas'a ve diğer bazı şarkıcılar Şam'a gelmesi talimatını vermişti¹³³.

Emevî devlet adamları içinde musikîye çok ilgi gösteren ve şarkıcılarla haşırneşir olan Yezîd b. Abdülmelik'in en çok önem verdiği tabir yerinde ise karasevdalı olduğu şarkıcı Habbabe idi. Hakikaten Yezîd'in Habbabe'ye olan aşkı tarihî haberlere göre onu ölüme götürmüştü.

Habbabe, Medine'de cariyeden doğma bir kimseydi. İbn Rummane bu hanımı musikî konusunda eğitti. Güzel yüzlü, güzel şarkı söyleyen, güzel sesli idi, ud çalardı. İbn Süreyc, İbn Muhriz, Malik, Ma'bed, Cemi-

130. Isfahânî, 2968-2969.

* Şimdi de günümüzde aynı işlemler transfer adı altında yürütülmektedir.

131. Isfahânî, 3085-3086.

132. Isfahânî, 3089.

133. Isfahânî, 3086, 3090-3091; İbn Abdirabbih, VII, 58-60.

le, Azzetü'l-Meylâ onun musikî dersleri aldığı kimselerdi. Gerçek ismi Aliye olan Habbabe'ye bu ismi Yezîd b. Abdülmelik vermişti. Yezîd b. Abdülmelik, devlet başkanı olmadan önce Medine ve Mekke'ye sık sık geliyor ve geldiği zamanlarda da eğlence meclislerine katılıyordu. Habbabe ile Yezîd'in tanışmasının böyle bir eğlence gecesinde olması çok muhtemeldir. Pek çok haberde Habbabe'nin üzerinde bir gömlek elinde defle Yezîd b. Abdülmelik'e arz edilmiş olduğu kayıtlıdır¹³⁴.

Yezîd b. Abdülmelik, Süleyman'ın devlet başkanlığı esnasında Medine'ye gelmişti. O bu gelişine Sa'de binti Abdullah b. Amr b. Osman'la 20.000 dinar, Rubeyha binti Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Cafer'le yine 20.000 dinar mehir ödeyerek evlendi. O Aliye'yi de (Habbabe) 4.000 dinar mehirle nikahına almıştı. Bu haberler Süleyman'a ulaşınca Yezîd'in Aliye ile evlenmesine mâni oldu. Aliye bu olaydan sonra İfrikiyalı bir kimse ile evlendi¹³⁵. Yezîd b. Abdülmelik iktidar olunca hanımı Sa'de'nin girişimiyle Aliye İfrikiya'dan getirildi ve Yezîd'le evlendirildi¹³⁶. Başka bir haberde de Habbabe ve Sallame'nin satın alınmasını iktidara geldikten sonra bizzat Yezîd b. Abdülmelik tarafından istendiği belirtilir¹³⁷. Onların söylediği mersiyeler, şiirler, şarkılar gözleri ağlatıyor, kalpleri yakıyor, kulakları meftun ediyordu.

Yezîd b. Abdülmelik, Habbabe'nin etkisi altına girmişti. İsteddiği her zaman Yezîd'in yanında yer alabiliyor, devlet işlerine müdahale edebiliyordu. Bazı haberlerde Habbabe'nin bu tür işleri bazı hediyeler karşılığında yaptığı da belirtilir¹³⁸. Yezîd Habbabe'yi aşırı derecede seviyordu. Bu sevgi, uğruna pekçok şeyi feda edebilecek nitelikteydi. Yezîd'in birgün Habbabe'ye "üzerimdeki bütün görevlere seni tayin ediyorum, ben günlerimi seninle geçirmek istiyorum"¹³⁹ dediği belirtilir. Bu sebeple Habbabe, pek çok devlet işlerine, yöneticilerin tayin ve azledilmelerine müdahale eder olmuştu.

Yezîd'in, devlet işlerini bir tarafa bırakıp sevgilisi ile birlikte gününü gün etmeye başlaması Emevî ailesinin üyeleri arasında huzursuzluğa sebep olmuştu. O kimselerin başında Yezîd'in kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i görmekteyiz. Mesleme, Yezîd'in devlet işlerine lakaytlığını, şarap ve musikî alemlerindeki ısrarını terketmesini istiyor, sen Ömer'den (Ömer b. Abdilaziz) sonra hilafate getirilen bir kimsesin, oysa sen hep bu işlerle uğraşıyorsun, heyetler kapında, sen onlardan gafilsin" diyordu¹⁴⁰.

134. İsfahânî, 5416-5417.

135. İsfahânî, 5417-5418.

136. Taberî, Tarih, II, 1464-1465.

137. İsfahânî, 3092-3093.

138. İsfahânî, 5423.

139. İsfahânî, 5428-5429.

140. İbn Abdırabbih, VII, 66; İsfahânî, 5424-5426, 5427.

Mesleme'nin Yezîd'e karşı ya da Yezîd'in içine düşmüş olduğu durumdan kurtarılması konusunda gösterdiği tepkiden pek çok kimse hoşlanmıyordu. Dolayısıyla Irak valisi Mesleme b. Abdülmelik hakkında pekçok konuda Yezîd'e şikayetler iletiliyordu. Ümeye oğullarından bir grup insanın, Mesleme'yi Yezîd'e şikayeti ve Habbabe'nin baskısı neticesinde Mesleme Irak valiliğinden azledilmiş, yerine Habbabe'nin adamı olan Ömer b. Hübeyre tayin edilmiştir. Ömer b. Hübeyre, Habbabe'yi evlatlık edinen bir kimseydi.

Yezîd, kendisine yöneltilen eleştiriler karşısında bunalmış, bir ara Habbabe'nin yanına dahi gidip gelmeyi kesmişti. Ancak Habbabe, aleyhine gelişen bu tür girişimleri ortadan kaldırmak amacıyla pekçok girişimde bulunmuş, bu konuda bazı kimselere para dahi ödemiş ve¹⁴¹ bu çabalarında başarılı olmuştur. Burada Habbabe, Yezîd'i kendisine yeniden döndürdü yerine Yezîd ve devlet yönetimi üzerinde eski etkisine kavuştu demek daha anlamlı olur. Mesleme'nin ve pekçok hatırlı kişilerin araya girmelerine rağmen¹⁴² Yezîd o şaşaalı eğlence alemlerinden kendisini alamadı. Habbabe, şarkı söylediği zaman Yezîd çöşüyor, çöştükçe da içiyor ve "uçuyorum" diyordu¹⁴³. Kendisi neredeyse raksetmede müzisyenlerle rekabet ediyordu ve kendisine eşlik eden kimselere pekçok ödül veriyordu¹⁴⁴.

Yezîd b. Abdülmelik'in Şam'da sarayında Habbabe ile olduğu bir sırada Habbabe öldü. İddia edilir ki, Yezîd ve Habbabe, yemeklerine zehir türü şeyler karıştırılacağı şüphesiyle saraya kapanmışlardı. Sonra da, yarın bana herhangi bir haber ve yazılı bir şey getirmeyin, demişti¹⁴⁵. Bilahere Habbabe yediklerinden ölmüştü. Yezîd, Habbabe'nin ölümünden son derece mütesir oldu. Bizim kaynaklarımız, Yezîd ve Habbabe ikilisinin romantik ve duygusal aşklarının hazin sonu ile ilgili haberlerle doludur.

Yezîd, Habbabe'nin cesedini üç gün boyunca defnetmedi, ceset değişmiş ve kokmuştu. Yakınları ve arkadaşları onu bu tavrından dolayı ayıplıyorlardı. Sonunda o, cesedin yıkanmasına ve defnedilmesine ikna edildi. Cenaze defnedildi ve o hâlâ kabrinin üzerinde oturuyordu, hiç konuşmuyordu¹⁴⁶. Mesleme b. Abdülmelik, Habbabe ölünce Yezîd, ona çok üzüldü, onu teselli etmeye çalıştı ama o göğsünü dövüyordu. Sonra evine girdi, 40 gün geçmedi öldü demektedir¹⁴⁷.

141. İbn Abdірabbih, VII, 66; İsfahânî, 5426.

142. İsfahânî, 5427, 5429-30.

143. İbn Sellam, el-İbadî, Bed'u'l-İslam ve Seraiu'd-din, S. Krallar; İsfahânî, 5438.

144. İsfahânî, 5438-39, 5441-5442.

145. İsfahânî, 5443.

146. İsfahânî, 5443.

147. İsfahânî, 5444.

Habbabe'siz günler Yezîd için geçmek bilmiyordu. Birkaç gün sonra o mezarı açın, onu göreceğim diye tutturmuş, bu isteğinden zor vazgeçirilmişti. Yine Medainî'den gelen bir rivayete göre Yezîd, Habbabe'nin mezarını açtırdı. Yüzü feci olmuştu, Ey Emîru'l-Mü'minîn, Allah'tan kork, bak nasıl olmuş dediler. O da "onu bundan daha güzel hiç görmemişim" dedi. Buradan onun Habbabe'ye sevgisinin ve tutkusunun kara-sevda derecesinde olduğu söylenebilir. Hatta Yezîd'in devamla onu mezardan çıkarın diye tutturduğu yine Mesleme'nin onu yatıştırmaya ve teselli etmeye çalıştığı belirtilir¹⁴⁸.

Bu olayla ilgili başka bir tanığın haberini de burada belirtmek istiyoruz. Abdullah b. Urve b. Zübeyr şöyle anlatmaktadır: Yezîd b. Abdülmelik zamanında babamla birlikte Şam'a gittim. Habbabe ölmüştü. Yezîd, üzüntüden ne bineğe binebiliyor ne de yürüyebiliyordu. İnsanların omuzunda minbere getirilebildi. Ben onun namazını kılmadım. Habbabe defnedildikten sonra, Yezîd onu çıkarın dedi. Mesleme, Allah'ım sana yardım etsin, o cariyelerden bir cariye dedi¹⁴⁹.

Habbabe'nin ölümünden sonra Yezîd'in yanına girmek isteyen insanlara bir kere için izin verildi. Ondan sonra Yezîd, üzüntüden kendini kurtaramadı. Yezîd, yaşadığı sürece kendisine Cüveyriye adında bir cariye verilmişti. Onun hizmetini görüyor, onunla konuşuyor, onu teselli ediyordu. Ancak Yezîd, Habbabe'yi hatırlıyor ve ağlıyordu. Cüveyriye, Yezîd ölünceye kadar Habbabe diye anılmıştı. Habbabe'nin acısına tahammül edemeyen Yezîd sonunda öldü¹⁵⁰. Yine başka bir haberde de şöyle nakledilmektedir: "Kureyş'ten bir cemaatle Yezîd b. Abdülmelik'e geldik. Habbabe'nin vefatından sonra onu hasta bir vaziyette bulduk. Yezîd'in sarayına bitişik bir eve indirildik. Sabah olunca bir hizmetçi bize haber getiriyordu, hergün günden güne ağırlaşıyordu. Bir gece evde oturduğumuz bir sırada Yezîd için ağlama sesleri duyuldu, sonra Sellametü'l-Kas'ın ağıt sesleri geldi. Yezîd'in öldüğünü öğrendik, sonra onun cezaesine gittik¹⁵¹.

Sellame, Medine'de cariyeden doğma bir hanımdı. Musikîyi, Ma'bed, İbn Aişe, Cemile, Malik b. Ebî's-Semh'ten ve önde gelen müzisyenlerden ders alarak öğrenmiş ve Medine'de meşhur olmuştu. Ona Sellametü'l-Kas lakabının verilmesinin sebebi ise, Mekke'li kurralardan Abdurrahman b. Ammar el-Huşemî nedeniyle. Şöyle ki bu zat çok ibadet etmesi (dindarlığı) sebebiyle "Kas" (rahip) diye lakaplanıyordu. Bu kimse Sellame'ye aşık oldu ve bu konu etrafa yayıldı. Ve bu lakap "Sellametü'l-

148. İbn Abdırabbih, VII, 67; İsfahânî, 5444.

149. İsfahânî, 5445.

150. İbn Abdırabbih, VII, 67; İsfahânî, 5445-5446.

151. İsfahânî, 3092.

Kas" olarak kaldı. Onun Sellame'ye meftun oluşu şu şekilde olmuştur. Kas (Abdurrahman), Mekke'nin en dindarıydı. Atâ b. Ebî Rebah'a benzetilirdi. Abdurrahman, tesadüfen birgün Sellame'nin efendisini gördü ve onu görmek istediğini belirtti. Başlangıçta Sellame'nin efendisi bu işe razı olmadı ama sonra o içeri girdi ve Sellame'yi dinledi ve çok hoşuna gitti. Onlar birbirini çok sevdiler, Mekke'liler bunu biliyordu. Bir gün Sellame ona, kendisini sevdiğini söyledi, o karşılığını verdi. Sellame, o halde seni öpmek istiyorum, dedi. Abdurrahman, ben de istiyorum, deyince Sellame, o halde seni ne menediyor, ne duruyorsun, dedi. Abdurrahman, Allah şöyle buyuruyor diyerek "O gün dostlar birbirine düşmandır, yalnız muttakîler hariç..."¹⁵² ayetini okudu ve "ben aramızda düşmanlığa dönüşecek dostluk istemiyorum" dedi. Sonra kalktı gitti ve eski zahid yaşantısına devam etti¹⁵³.

Sellame, Süheyl b. Abdurrahman'ın himayesinde olan bir kimseydi¹⁵⁴. Osman b. Hayyan el-Murrî, Medine'ye vali tayin edilince önde gelen bazı kimseler yeni valiye "sen tam fesad üzere olan bir yere tayin edildin, eğer onları ıslah etmek istiyorsan şehri musikî ve müzisyenlerden, zinadan temizle" dediler. Vali bunu uygulamaya koyuldu, bu zevatın şehri terketmesini istedi. Valiyi oyalamaya çalışanlar oldu. Valinin tanıdığı olduğu sürenin son gecesi, Haşimî ailesine mensup sanat ve edebiyatla meşgul, musikîyi seven İbn Ebî Atik valiye çıkageldi. Musikî ve fuhuş ehli kimselerin Medine'den çıkarılmasından daha hayırlı bir iş olmadığından dolayı valiye teşekkür etti. Vali, yaptığı işleri Medine halkının talepleri doğrultusunda yaptığını belirtti. İbn Ebî Atik sözü söylemek istediği noktaya getirdi. "İsabet ettin fakat sanatı bu olan, ancak ondan hoşlanmayan, bu işi bırakıp namaza nizaya başlayan, hayra yönelen bir kadın hakkında ne diyorsun" dedi. Onun elçisi size geldi ve "ben Resulullah (S.A.V.)'in mescidinin yanından çıkarılmaktan sana sığınırım" dedi. Vali bu söz üzerine "o halde onu sana bırakıyorum" deyince İbn Ebî Atik, "insanlar onu sana bırakmıyor ki, o sana bir gelsin sen onu bir dinle, kalması gerekirse onu bırakırsın, yoksa sürersin" dedi. Valiye gelen Sellame, konuşmalarıyla valiyi hayrete düşürdü, onun şarkı söylemesini istedi, o da söyledi. Vali, vallahi ben böyle birini şehirden süremem deyince İbn Ebî Atik, insanlar onu sana bırakmıyorlar ki, dedi. Oradakiler Sellame'yi bırak, diğerlerini şehirden tahliye et dediler. Vali hepsinin kalmasını istedi¹⁵⁵.

Emevîler döneminin en önemli müzisyenlerinden biri de İbn Aîşe'dir. Bu zatın babasının adıyla değil de anasının adıyla anılması çeşit-

152. Zuhurf-67.

153. İsfahânî, 3080, 3081, 3084, 3086.

154. İsfahânî, 3080-3081.

155. İbn Abdірabbih, VII, 54-55; İsfahânî; 3088.

li söylentilerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Adı Muhammed olup, aleyhinde olanlar çoktu. Mevalidendi. Onun için kötü kadının oğlu diyenler de vardı. Velîd b. Yezîd niçin anasının adıyla anıldığı sorulduğunda o, annesinin bir hanımın hizmetçisi olduğunu, kendisinin de çocuk olması sebebiyle annesiyle birlikte gitiğini, kendisini görenlerin "aa... bu Ayşe'nin oğlu" dediklerini söyledikten sonra; işte bu isimlendirme benim üzerimde kaldı demişti.

İbn Aişe'nin sesi ve ud çalışı çok güzeldi. Şarkılarını irticalen okur, Ma'bed ve Malik b. Ebî's-Semh'den alıntılar yapardı. İbn Aişe'yi dinleyenlerin büyülediği, Medine gençlerinin onun şarkıları ve musikî meclisleriyle kötü yola saptıkları anlatılır¹⁵⁶. İbn Aişe hakkında biraz mübalağalı anlatımların varlığı mevcutsa da onun zamanının en önemli şarkıcılarından olduğu muhakkaktır. Değişik şehirlerde musikî konserleri verdiğini rivayetlerden anlamaktayız. Onunla ilgili mübalağalı anlatımlarda "insanlar ondan daha güzelini görmediler, ondan dinlediklerini hiçkimseden dinlemediler, insanların hacetleri gelse dahi onun sözleri bitmeden hiçbir yere gitmediler. Onun dinleyicileri çok olurdu, şarkıları bittiğinde insanlar hep bir ağızdan "Bravo" diye bağırırlardı. Sonra onu kabileyle Medine'ye gönderirlerdi¹⁵⁷" denilmektedir. İbn Aişe'yi sevenler ve sürekli onun şarkılarını dinleyenler arasında Hz. Hasan'ın oğlu Hasan da mevcuttur¹⁵⁸.

Yine İbn Aişe'nin biraz düşük ahlaklı olduğu da belirtilir. Hişam b. Abdülmelik zamanında (H.105-125) insanları fitneye düşürdüğü, yoldan çıkardığı gerekçesiyle İbn Aişe'ye, insanların toplu buldukları bazı özel zamanlarda şarkı söyleme yasağı getirilmiştir¹⁵⁹. Herhalde bu çerçevede bazı Medine valileri şarkıcıları, muhannesleri ve sefihleri - dinî açıdan bilgilendirmek için - Resulullah (S.A.V.)'in mescidinde toplamışlardı. Mescid'de Ebu Cafer adında dindar bir adam, insanlara Kur'ân okutuyordu. Bir gün İbn Aişe, Kur'ân okudu. Onun okuyuşu Ebu Cafer'i coşturmuştu. Ebu Cafer o güne kadar öyle güzel bir ses duymamıştı. Ebu Cafer, İbn Aişe'ye "kendine yazık etmişsin, eğer mescid'de Kur'ân'ı öğrenip de insanlara öğretsen, Ramazan ayında çok hayır işlemiş olursun, vallahi senin sesinden daha güzel bir ses duymadım" dedi. İbn Aişe de kendi sesinin daha başka işlerde daha güzel olduğunu söylüyor ve başlıyor şarkı söylemeye. Ebu Cafer, söylenenlerden etkileniyor fakat, ben senden bunları istemedim, diyor. İbn Aişe, aynı mekanda hoca'nın isteği dışında hergün şarkı söylemeye başlayınca Mescid'den kovuluyor¹⁶⁰.

Hişam b. Abdülmelik, Velîd b. Yezîd'in üzerine titrerdi. Ancak o Hişam'ın beklediği gibi olmadı. Abdussamed b. Abdül'alâ Velîd'in mü-

156. İsfahânî, 622, 623.

157. İsfahânî, 624.

158. İsfahânî, 636.

159. İsfahânî, 626.

160. İsfahânî, 633-634.

rebbîsi idi. Denildiğine göre o inançsızdı. Velîd'e içkiyi ve dini hafife almayı benimseten oydu. Onu içkici, ırz düşmanı, hayasız ve içki arkadaşları edinir hale getirmişti. Hişam, onu bu durumdan uzaklaştırmak istiyordu. Bu sebeple H.110'da onu Hac emiri yaptı. İnsanlar onun dini basite aldıklarını gördü. Mevlası İsa'ya emir vererek insanlara namazı kaldırmasını istedi. Velîd ise şarkıcılara haber göndererek onların konuta gelmelerini istedi. Gelen şarkıcılar içinde İbn Aişe de vardı. Velîd, o mecliste Mekkeliler duyuncaya kadar sesini yükseltti. İbn Aişe'ye söylediği şarkılar nedeniyle 1.000 dinar ve elbiselerini verdi. İbn Aişe, Velîd'in yanından insanların hoşgörmeyeceği şekilde ayrıldı. Mekke'liler "bu mu müslümanların veliahd'ı" dediler. Bu durum Hişam'a kadar ulaştı ve onu veliahd'lıktan azletmek istedi fakat başaramadı. Velîd'le arası açıldı. Velîd, içkide zevkde, eğlencede aşırıya kaçtı. Hişam, bu yüzden Velîd'i, adamlarını ve mevalisini kendisi ölünceye kadar Belkın ve Fezare arasındaki "el-Ezrak" denilen yerde oturmaya mecbur kıldı¹⁶¹.

İbn Aişe, Hişam b. Abdülmelik vefat ettikten sonra Velîd b. Yezîd döneminin başta gelen müzisyenlerinden olmuştu. Gerçi Velîd, bütün şarkıcılarla dosttu, onlarla içli-dışlıydı. Ma'bed ve Malik b. Ebî's-Semh'i dinliyordu. Zilzurna sarhoş oluyor, valisi Yusuf b. Ömer'e talimat vererek bazı şarkıcıları istiyordu. İbn Aişe de Velîd'e şarkı söylemek üzere gelen şarkıcılar arasındaydı. Velîd, meclisinde içtikçe çoşuyor ve İbn Aişe'ye "haydi bize şarkı söyle" diyordu. Ma'bed, Velîd'in İbn Aişe'yi getirtmesinden hoşlanmıyor ve bizi bu çocuğa değiştin, diyordu. O da onun şarkılarının güzelliğini anlatıyordu¹⁶². Velîd b. Yezîd, devlet başkanlığına nasb edildiğinde (H.125-126) Mekke ve Medine'deki şarkıcıları Şam'a davet etti. Ve onlara farkedilmemeleri için gündüzleri ortaya çıkmamalarını emretti. Çünkü bu olayın ortaya çıkmasını istemiyorlardı. Ancak İbn Aişe buna uymadı. Velîd, İbn Aişe'ye kelepçe vurarak hapsetti. Sonra şarkıcılara izin verildi, içlerinde Ma'bed de vardı. Gece toplandılar ve konser verdiler, bu hal çoşuncaya kadar devam etti. İbn Aişe'nin durumu Velîd'e arzedildi. Velîd, İbn Aişe'yi istetti, o elleri kelepçeli bir vaziyette huzura getirildi. Velîd'i gören İbn Aişe, şarkı söylemeye başladı. Velîd, derhal kelepçenin çözülmesini istedi. İbn Aişe, o andan itibaren Velîd'in yanında iltimas gören, ikram edilen bir kimse oldu¹⁶³. Velîd b. Yezîd, Mervan oğullarının ahlaksızı olarak görülmekteydi¹⁶⁴.

Velîd b. Yezîd, gerçekten eğlenceye çok düşkündü. Eğlence meclisleri esnasında kendini kaybediyor, aşırı hareketlere yöneliyordu, hatta onun bu hareketleri fuhşiyata dönüşüyordu. Velîd'in perdedarlarının an-

161. Taberî, II, 1741-1742-44, III, 96; Mes'udî, Murûc, III, 225; İsfahânî, 657-658.

162. İsfahânî, 628-629.

163. İsfahânî, 1533.

164. Mes'udî, Murûc, III, 228.

lattığına göre; İbn Aişe, Velîd'in yanında ona şarkı söylüyordu. Velîd, çoştı ve ne dediğini bilmeyecek kadar saçmalamaya başladı -ta ki dinden imandan çıkıncaya kadar. -Arkasından ey gulam, bizi 4. Semaya kadar içir, dedi. Söylenen şarkılar onu kendisinden geçiriyordu ve Bravo ey sultanım Abdüşşems'in hakkı için tekrarla.... -tekrarladı - sonra bravo ey Sultanım Ümeyye'nin hakkı için tekrarla... -tekrarladı- sonra kendisi için istedi, o da söylendi. Velîd, sonra soyundu ve elbiselerini onun üzerine attı, giyininceye kadar çıplak kaldı. İbn Aişe'ye 1.000 dinar verdi ve bir katıra bindirerek gönderdi. Velîd, İbn Aişe'ye "şarkılarının hararetinden kaynayan tava gibi beni terkettin" dedi¹⁶⁵. Bu arada Velîd'in musikî meclislerinde başı vücudundan ayrılacakmışçasına raksettiği belirtilir¹⁶⁶.

Anlaşıyor ki İbn Aişe Velîd'in yanına sık sık gidip geliyordu. Şam'dan dönüşlerinden birinde Medine'ye 4 mil mesafede olan Zu Huşub'te¹⁶⁷ konakladı. Oranın mülkî idarecisi Hişam b. Abdülmelik'in dayısı İbrahim b. Hişam b. İsmail el-Mahzumî idi. Sarayı Zu Huşeb'teydi. Emîr'e denildi ki "Ey Emîr, İbn Aişe Şam'dan Velîd'in yanından dönüyor, eğer arzu ederseniz buraya gelsin, bir gece kalsın yarın gider" dediler ve onu saraya davet ettiler. Meclis sarayın terasında yapılmaktaydı. Akşam içki içmeye başladılar, cariyeler ortaya çıkmışlardı. İbn Aişe, cariyelere sarkıntılık yapmaya başladı fakat bu Emîr'in hoşuna gitmemişti. Emîr hizmetçiye dedi ki "İbn Aişe hacet gidermeye çıkınca onu aşağı at, dedi. Hakikaten terasta içtikten sonra İbn Aişe, tuvalete gidince onu aşağıya bıraktılar ve öldü¹⁶⁸. Başka bir haberde de sarhoşluktan öldü¹⁶⁹ denilmektedir. Her iki halde de İbn Aişe'nin ölümünden önce içki-li olduğu belirtilmekte olup, ölümüne sebep gösterilmiş olabilir.

Eğânî'de yer alan bir haberde- bu değerlendirmenin ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber- en meşhur şarkıcıların dört olduğu, bunlardan üçünün Hicaz'da İbn Süreyc, Garîd, Ma'bed, diğerinin Irak'ta Huneyn el-Hirî¹⁷⁰ olduğu belirtilmektedir. Hîre'de Huneyn'den başka müzisyenlerin olduğu bilinmektedir. Onlardan Abadis, Zeyd b. et-Tuleys, Zeyd b. Kaab, Malik b. Humame, ki bunlar Hîre'de musikî icra ediyorlardı¹⁷¹. Bu kimselerden Malik b. Humame'den başka diğerleri hakkında bilgi yoktur.

Emevîler döneminde Irak'ın en meşhur müzisyeni olan Huneyn el-Hirî'nin Temim'in ibadilerinden olduğu belirtilir. Şair ve müzisyen idi.

165. İsfahânî, 644; Mes'udî, III, 226, 228.

166. İsfahânî, 646.

167. Yukat el-Hamevî, II, 372.

168. İsfahânî, 654.

169. İsfahânî, 653-654.

170. İsfahânî, 773.

171. İsfahânî, 770.

Nakliye işiyle meşgul olur, kiraladığı develeri Şam ve diğer bölgelere sevkederdi. Onun Nasranî olduğu da rivayet edilir. Önemli olan onun Hicaz'daki meslekdaşlarıyla olan iyi ilişkileridir. Yukarıda adı geçen Hicaz'ın en meşhur üç müzisyeni, onu Hicaz'a davet ettiler, o da bu daveti kabul ederek yola çıktı. Huneyn el-Hîrî'yi Hicaz'da o güne kadar görülmemiş bir kalabalık karşıladı ve sonra Sükeyne binti Hüseyin'in evine girdi. Ev ağzına kadar tıklım tıklım dolmuştu, pek çok kimse de terasa çıktı. Onlara yemek ikram edildikten sonra Huneyn orada onlara şarkılar söyledi¹⁷².

Aslında Huneyn, Hişam b. Abdülmelik (H.105-125) zamanının muktedir Irak valisi Halid el-Kasrî zamanında yasaklı şarkıcılardandı. Halid, Selefî Haccac gibi sert mizacı ve onun yanında yetişmişti. İlginç olan durum; tarih kitaplarında siyasî açıdan çok tenkid edilen Mervan b. el-Hakem, Haccac ve Halid el-Kasrî gibi kişilerin valisi buldukları şehirlerde aşırı eğlenceye ya da işret alemlerine müsaade etmeyişleridir. Acaba bu durumlara mani olmaları da onların siyaseten tenkid edilmelerine, zalim diye nitelenmelerine sebep olmuş mudur?

Halid el-Kasrî, Irak'ta musikîyi yasaklamıştı. Sonra tek bir gün için izin verildi. Huneyn, ud'unu elbisenin altına gizleyerek, valiye; musikî benim işim, geçim kaynağım. Oysa sen onu yasakladın, dedi. O da meclislerine karışık adamları ve sefihleri alma, sana şartlı izin veriyorum dedi. Huneyn de bu şekilde uyguladı¹⁷³.

Huneyn'le ilgili bu haberlerin yanında onun Hişam b. Abdülmelik'e şarkı söylediği de belirtilir. Hac için yola çıkan Hişam ve etrafındakiler Kûfe'ye uğramışlardı. Huneyn'le karşılaştılar, o Hişam ve yanındakilere şarkılar söyledi. Hişam Huneyn'e 300 dinar para ödülü verdi¹⁷⁴, denilmektedir.

Irak'ta Halid ve Haccac gibi yöneticilerin yanında bizzat eğlence hayatını seven yöneticiler de mevcuttu. Bunlardan biri Kûfe'de Bişr b. Mervan'dı. Bişr, eğlence meclisleri düzenlediği gibi, çok içki içerdi¹⁷⁵. Bişr b. Mervan, Kûfe'ye vali tayin edildikten sonra Mezalim'de çalışan bir görevli -ki o Şa'bi'dir. -onun yanına gitmek istemişti. Fakat Hacib'i ona izin vermedi. İçeri, ismini yazıp gönderdikten ve epey uğraşı verdikten sonra girebilmişti. Şa'bi içeri girdiğinde Huneyn çalgısıyla beraber, Bişr ve adamları oturuyorlardı. Bişr, eğer sen olmasaydın bu vaziyette içeriye almazdım, dedi.

172. İsfahânî, 773-774.

173. İsfahânî, 766-767.

174. İsfahânî, 759-760.

175. İsfahânî, 764.

Velîd b. Yezîd döneminin en önemli müzisyenlerinden biri de Yunus el-Katip'tir. Asıl adı Yunus b. Süleyman b. Kürd b. Şehriyar'dır. Amr b. Zübeyr'in azadlısı olup Medine'lidir. Babası Süleyman, Divan katipliği esnasında müslüman olmuş, sonra da fakih olmuş bir kimseydi. Yunus, musikî derslerini Ma'bed, İbn Süreyc, İbn Muhriz ve Garîd'den almıştı. Asıl hocası Ma'bed olup ondan çok istifade etmiştir. Güzel şarkıları olan Yunus, ilk şarkı sözü derleyen kimse olması sebebiyle Yunus el-Katip lakabıyla anılmıştır¹⁷⁷.

Medine'de yaşayan müzisyen kesiminin faaliyetlerine kadın kesimi de ilgi gösteriyordu. Yunus ile ilgili bir anekdot bunu bize kanıtlamaktadır. Yunus el-Katip ve arkadaşları bir grup insanla birlikte Akik adı verilen yere çıktılar ve orada şarkılar söylediler, eğlendiler. Vadi ehlinde kadınlar onlara doğru gelip, etraflarını doldurmuşlardı. O sırada İbn Aişe ve arkadaşları da geldi. Diğerlerinin yanında kadınları görünce haset etti ve arkadaşına vallahi ben bu topluluğu dağıtacağım dedi. Akik'teki villalardan bir villanın terasına çıkarak şarkı söylemeye başladı. Yunus'un etrafındaki kadın topluluğu dağılarak öbür tarafa yöneldiler. Bunun üzerine Yunus el-Katip, bu İbn Aişe'nin işi, haset etti, dedi¹⁷⁸.

Yunus el-Katip ticaretle de uğraşıyordu. Bu sebeple sık sık Medine'den Şam'a gidiyordu. Şam'da olduğu bir sırada Velîd b. Yezîd, onun kaldığı mekanı öğrenmiş ve onu bir elçi ile çağırtmıştı. Velîd, daha o zaman Emîr'di. Yunus, Velîd'le karşılaşmasını şöyle anlatıyor: "Selâm verdim oturmamı istedi. Sonra şarap ve cariyeler... gece ve gündüz acı bir iş içinde idik. Ben şarkı söyledikçe onun hoşuna gidiyordu. Söylediğim bazı şarkılar Mus'ab b. Zübeyr'in öldürülüşü ile ilgiliydi. Velîd, bana bırak onu, aramızda düşmanlık falan kalmadı, sen bana şarkı söyle dedi. Ben sabahlara kadar şarkı söyledim, o da sabahlara kadar içti. İzin istiyordum, o devam et diyordu. Bu üç gün devam etti. Artık tüccar olduğumu, zarara uğrayabileceğimi söyledim ve izin istedim. Bana 3.000 dinar verdi. Halife olunca beni yanına çağırdı ve öldürülünceye kadar onun yanında kaldım"¹⁸⁰

Yunus el-Katip, Velîd'den çok önce devlet başkanı olan Hişam b. Abdümelik zamanında bir aşk şiirini bestelediği için cezalandırılmıştı. İbn Ruheyne isimli diğer bir şarkıcı Zeyneb binti İkrime b. Abdurrahman b. Haris b. Hişam'a aşk şarkıları söylüyordu. Yunus, onun şarkılarını bes-telemişti. Bu hanım durumdan çok utanmış ve durumu, yakını olan

176. İsfahânî, 766.

177. İsfahânî, 1612.

178. İsfahânî, 1613.

179. İsfahânî, 1615.

180. İsfahânî, 1615.

Hişam b. Abdülmelik'e şikayet edilmişti. Hişam, o zata beşyüz değnek vurulmasını, tekrarı halinde ise öldürülmesini emretti. Yunus ve İbn Ruheyme kaçtılar ve yakalanamadılar¹⁸¹.

Velîd b. Yezîd, Medine'li sanatçı İsmail b. Yesar'ı da Şam'a davet etti. ona para ve hediyeler verdikten sonra Medine'ye geri gönderdi¹⁸². Velîd'e gidip gelen sanatçılardan bir diğeri de Malik b. Ebî's-Semh'dir. Tay kabilesinden olan Malik'in ya annesi ya da annesinin babası Kureyşli idi. Vaktinin çoğunluğunu Abdullah b. Cafer ile geçirmekte idi. Musikîye Cemile'den ve Ma'bed'den öğrenmişti. Hamza b. Abdullah b. Zübeyr vali iken, Ma'bed sürekli onunla idi ve ona şarkı söylerdi. Hamza'nın isteği üzerine Ma'bed, Malik'i yetiştirmiştir. Malik, genelde Cuma geceleri şarkı söylemekteydi¹⁸³.

O dönem şarkıcıları diğer şehirlerde tanınmaktaydılar. Bir defasında Basra'ya gelen Malik b. Ebî's-Semh, Basra'nın en meşhur muhanneslerinden Accace ile karşılaştı. O, Malik'e bazı muhanneslerden duyduğu, Malik'in şarkılarını dinletmek istedi. O şarkıları söyledi, Malik ise söyledikçe kızdı ve hayrete düştü. Malik, Basra'da o muhannesin yanında konakladı¹⁸⁴.

Velîd b. Yezîd, Ma'bed'e senin bağırp çağırman (velvelen) bana eziyet veriyor, dedi. İbn Aişe'ye de senin sesini yükseltmen beni muzdarip kılıyor, bana ikinizin mezhebinin (sanatının) arasında bir kişi söyleyin dedi. Onlar da Malik b. Ebî's-Semh'i önerdiler. Hicaz'a Malik ve diğer şarkıcılar için yazı yazıldı ve Şam'a davet edildiler. Malik ve beraberindeki şarkıcılar geldiklerinde Velîd'in yanına götürüldüler, ancak Velîd, onların söyledikleri şarkıları beğenmedi. Malik, ikinci defa şarkı söylemek için çok ısrarlı davrandı ve Velîd'in uşağına bana içki ver sana dinar vereyim, diyerek ayakta duramayacak hale gelinceye kadar içti. Gürültülü bir şekilde Velîd'in yanına girdi ve şarkı söylemeye başladı ve Velîd'i çoşturdu. Çoşkusundan oynayan Velîd'in koltuk altları gözüküyordu denilmektedir. Malik'i tekrar tekrar kucaklayan Velîd, onu iyi bir şekilde mükafatlandırdı¹⁸⁵.

Malik, beste ile ilgilenmezdi. O başkalarının şarkılarını alır, uzaltır-kısaltır, halk da bu şarkıları ona atfederdi. Velîd b. Yezîd'in öldürüldüğü zaman Malik ve İbn Aişe oradaydı. Malik, İbn Aişe'ye kaçmayı önermiş ve kaçmışlardır¹⁸⁷.

181. İsfahânî, 1619.

182. İsfahânî, 1631.

183. İsfahânî, 1745, 1746-48, 1749.

184. İsfahânî, 1752.

185. İsfahânî, 1755-1756.

186. İsfahânî, 1756-1757.

187. İsfahânî, 1760.

Mekke'de Hûzeli isimli iki kardeş vardı. onlardan büyüğünün adı Said idi. Ebu Kubeys dağında taş işlemekle meşgul oluyordu. Kureyş gençleri her akşam onun yanına gelirler, onu alırlar ve Kureyş meydanı denilen yere gelirler, oturlardı. Said, onlara şarkı söylerdi¹⁸⁸. Hûzeli ile ilgili diğer haberlerde Kureyş gençlerinin toplandıkları mekanlar Müfecer¹⁸⁹ veya Mina olarak geçmektedir. Bu haberlerde ayrıca bu gençlerin Said'e para, yiyecek ve içki getirdikleri, vali Haris b. Halid'in bu davranışlardan dolayı Said'e çok kızdığı, oturduğu yer olan Mina'dan çıkardığı ve bilahere dönmesine izin verildiği belirtilir¹⁹⁰.

O dönemde şarkılarıyla gençleri yoldan çıkararak şarkıcıların çokluğu yanında musikî sanatını icra eden mutedil şarkıcılar da vardı. Bunlardan birisi Dehman lakablı Abdurrahman b. Ömer'dir. Benî Leys'in azatlısıdır, o şarkılarıyla şöhret bulmuş, salıp bir kimse olup, çok namaz kılan, şehadeti kabul edilen, hacca düşkün olan bir kimseydi. Dehman, Medine'li ve Irak'lı iki kişi arasındaki bir davada şahitlik yapmıştı. Irak'lı, Kadı'ya "o Dehman, şarkı söylüyor ve cariyelere şarkı öğretiyor" dedi. Kadı Abdülaziz b. Muttalib, "Allah bizi ve sizi affetsin, kim şarkı söylemiyor ki, adamın hakkını geri iade et" dedi¹⁹¹.

Dehman'ın şehadeti Medine'li kadınlar nezdinde kabul görüyordu. Dehman, Ma'bed'den rivayette bulunan kimselerdendi. Başlangıçta Ma'bed'in şehadeti de kabul ediliyordu. Fakat özellikle Velid b. Yezid iktidara geldikten sonra ve onunla çok yakın ilişkiler içinde olması onun şahidliğinin düşmesine neden olmuştur¹⁹².

Aynı zamanda Dehman, Ma'bed'in hizmetçilerindendi. Başını ve sakalını kınalardı. Dehman, bir cariyeye satın alır, ona meşhur şarkıcıların şarkılarını öğretirdi. 200 dinara satın aldığı bir cariyeyi, şarkı öğrettikten sonra Velid b. Yezid'e 10.000 dinara satmıştır¹⁹³. Medine valisi, Dehman ve bazı diğer şarkıcıları sarayına çağırıyor ve şarkı söylüyordu¹⁹⁴.

Dehman gibi şehadeti makbul şarkıcılardan biri de Abadil ismiyle meşhur olan Mekke'li Abadil b. Atiyye'dir. 2. Tabaka şarkıcılardan olan Dehman, Sıyat, Yunus el-Katip gibi güzel şarkı söylerdi. Güzel yüzlü, temiz ve güzel giyimli birisiydi. Abadil, Hicaz'dan hiç ayrılmadı. Kendilerinden öncekiler ve sonrakiler gibi Meliklere şarkı söylemek içinde hiç bir yere gitmedi. O çok asil ve nezih bir kişiliğe sahipti. Kureyş'in önde gelenleriyle samimi idi ve onlara şarkı söylerdi¹⁹⁵.

188. İsfahâni, 1709-1710.

189. Yakut el-Hamevi, V, 163.

190. İsfahâni, 1710-1711.

191. İsfahâni, 2101.

192. İsfahâni, 2102.

193. İsfahâni, 2105-2107.

194. İsfahâni, 2108.

195. İsfahâni, 2176.

Yukarıdan aşağıya verilen bütün bu bilgi ve örneklerden sonra sonuç olarak şunları söylemek mümkündür.

İslâm öncesi Araplar'da kültürel hayat çok canlıydı. Onlar şiir ve edebiyata çok önem veriyorlar ve bazı musikî aletlerini de biliyor ve kullanıyorlardı. Hz. Muhammed ve İslâm bu tür faaliyetlere olumsuz bir tavır takınmadı. Bilakis, Hz. Peygamber, eşi ve bazı arkadaşları toplum içinde cereyan eden bu tür faaliyetlerin içinde dinleyici ve seyirci olarak yer aldılar. Ancak Mekkeli bazı müşriklerin şiirlerini, sözlerini ve sazlarını Allah'a, Allah'ın âyetlerine ve Allah'ın Peygamberine yöneltmeleri sebebiyle kendilerine tavır alındı, bunlara karşı misillemede bulunuldu.

Dolayısıyla insanları doğru yoldan saptırmadıkça, kötü yola düşürmedikçe, işret âlemlerine yol açmadıkça Kur'an ve Sünnette musikî aleyhine bir durum söz konusu değildir. Düğün, sünnet merasimi, bayramlar ve bazı özel günlerde eğlence tertiplemek başlangıçta mübah işlerdendi. Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemine gelindiğinde gerçekleştirilen fetihler neticesinde İslâm toplumunda köklü değişimler meydana geldi. Ganimetlerle gelen ani zenginlik, lüks yaşam, fethedilen yerlerde yerli halkla karışma, onların yaşantısına benzeme, beraberlerinde hizmetçi, sanatçı, işçi olarak getirdikleri pek çok kadın ve erkeklerin Hicaz toplum hayatında yapmış oldukları faaliyetler değişimi hızlı ve olumsuz yönde etkiliyordu.

Yazımızda vermiş olduğumuz anekdotlardan da anlaşılacağı üzere profesyonel olarak şarkı söyleyen erkek ve kadınların tamamına yakını yabancı orijinli kimselerdi. Dolayısıyla bu kimselerin açmış olduğu çığır, müslüman toplumun değişimi sürecinde pek çok aşırılıklara sebep oldu. Toplumun muhafazakâr kesimleri bunlara tepki göstermekte gecikmediler. Özellikle bu sanatçıların faaliyetlerinin içki, fuhuş ve gençleri yoldan çıkarma, toplumun dinî duyarlılığını zayıflatma ile eş anlamlı kullanılmaları toplumsal baskı altında kalan bazı devlet yöneticilerini de harekete geçirmiş onları bazı tedbirler almaya zorlamıştır.

Şarkıcılığı meslek edinen bu kimselerin pek çoğu da kadınsı erkeklerden oluşmaktaydı. Emevi devletinin başlangıcında haftanın belirli günlerinde ve belirli evlerde eğlence tertipleyen bu kimseler bir müddet sonra açık konserler vermeye ve şehirlerarası seyahatler yapmaya başlamışlardır. Bu tür faaliyetlerin artması aynı zamanda toplumda kabul görmesi anlamına da gelmekteydi.

Hicaz'da musikî sanatını icra edenlerin çoğalması, yaygınlaşması toplumsal talep ve belirli bir teşvik sonucu olmuştur. Özellikle toplumdaki bu talebi sezen bazı kimseler bu işin rantını elde etme peşindeydiler. Genelde musikîyi himaye ve teşvik eder gibi görünenler, sesi ve fiziği müsait olanları musikî konusunda eğitmişler ve yüksek fiyatlarla başkalarına devretmişlerdir. Emevîler döneminde yetişen pek çok müzisyenin

kimden ders aldıkları, kime ders verdikleri ve kimin himayesinde musikî konusunda eğitildikleri, yazının başında ortaya koyduğumuz örneklerden anlaşılmaktadır.

Özellikle bazı sosyete hanımların, bazı zenginlerin şiire, edebiyata ve musikîye olan ilgileri musikînin ve müzisyenlerin çoğalmasına katkıda bulunmuştur. Başlangıçta şairlerin, edebiyatçıların ve müzisyenlerin işledikleri temalarla, sonraki dönemlerde işlenen temalar çok farklıdır. Son dönemlerde bilhassa aşk şiirleri ve şarkıları öne çıkan konular olmuştur.

Toplumun çeşitli kesimlerinde kendilerine yer bulan musikî ve müzisyenlik, belirli bir süre sonra bir sektör haline dönüşmüştür. Bilhassa son dönem bazı Emevi devlet idarecileri sık sık Hicaz'daki valilerine şarkıcı siparişleri vermişler, bu işlerle meşguliyetleri sebebiyle devlet işlerini aksatmışlardır. Şöhretleri Hicaz'ın dışına taşan şarkıcılar pek çok Şam seyahatinde bulunmuşlar ve saraylarda pek çok ödüle lâyık görülmüşler, pek çok devlet erkanı şarkıcılarla özel dostluklar kurmuşlardır. Şarkıcıların gidiş ve gelişleri, şehirlerde toplu konserler vermeleri şaşaalı gösterilere dönüşmüştür.

Başlangıçta amatörce belirli törenlerde icra edilen faaliyetler artık profesyonelce yapılmakta, yapılan iş hem toplumdaki hem de devlet erkânından karşılığını bulmaktadır. Hatta hac gibi kutsal bir ibadet dahi müzisyenlerin faaliyet alanına girmişti. Hac'da görülen güzel hanımlar, müzisyenlerin şarkılarına söz oluyordu. Saraylarda icra edilen musikî oturumları pek çok kepezeliğe sahne oluyordu. Artık toplumda bazı işler yolunda gitmiyordu.

Emeviler döneminin en çok tenkid alan hanedan üyelerinden II. Yezîd (101-105) ve II. Velîd (125-126)'in özel hayatlarına pek dikkat etmedikleri, hatta dışarıdan ve aile içinden bazı ikazlara pek aldırmadıkları görülmektedir. Bu durum toplumsal bir çürümenin işareti ve alâmeti olarak görülmekteydi. Toplumun aşırılıklardan, fenalıklardan korumaya çalışan ilim adamları, hukukçular bu aşırılıklar karşısında musikîye yasak, haram demeye başladılar. Mübah olarak görülen musikî, tabii seyrinden çıkması, iştret âlemlerine dönüşmesi sebebiyle artık haramlar arasında sayıldı. Bu hüküm o günkü konjoktürü yansıtıyordu. Emevilere karşı harekete geçen Abbasîler, propaganda için gittikleri her yerde toplumun bu yarasını gündeme getirerek mevcut yönetimi yerden yere vuruyorlardı. Abbasîlerin Hicrî 131 senesinde İsfahan taraflarında Emevî askerlerini mağlup ettikleri zaman Emevî ordugahında sayısız Ud, Tanbur ve Ney ele geçirilmiş, ordugâh sanki baskına uğramış bir konser salonu gibiydi.